БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттингеН

1963 ч. ИЮЛЬ 9 вторник № 161 (5565).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкин

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эрес-маадырлыг чоруу — ужудукчу-космонавт Валерий Федорович Быковскийниң болгаш делегейде баштайгы херрзжен ужудуучу-космонавт Валентина Владимировна Терешкованың космоска үрүнүң талазы-биле тергиин шылгаранга кады ужудуушкунуу-биле холбаштыр хей санныг байыр чедириишкиннерин алган.

Бистиң чуртувустуң күрүне, партия, хей-ниити болгаш эртем организацияларындан база тус-тус хамаатылардан, даштыкы чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларындан, күрүне болгаш хей-ниити ажылдамчыларындан, эртемниң болгаш культураның ажылдамчыларындан база хуу кижилерден алган чылыг байыр чедириишкиннеринде, байырлыг телеграммаларда болгаш чагаларда космос делгемин тайбың сорулгаларга, депшилгениң эрге-ажыктарынга, бүгү кижи терелгетенниң чаагай чоруунга шиңгээдип алыр талазы-биле бистиң социалистиг Төрөөн чуртувустуң онза чедиишкиннерин демдеглеп турар.

Космоска В. Ф. Быковскийниң болгаш В. В. Терешкованың маадырлыг ужудуушкуну-биле холбаштыр совет улуска, Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка байыр чедириишкиннерин, чаагай күүзүшкиннерни чоруткан бистиң чуртувустуң бүгү күрүне, а ол ышкаш партия, профэвилел болгаш еске-даа хей-ниити организацияларынга, бүгү хамаатыларынга, бүгү делегейниң кижилеринге чүректиң ханызындан хүлээп көрүүшкүнү болгаш өөрүп четтириишкинни СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлеп турар.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

И. А. БУЯНОВТУҢ ХҮЛЕРДЕН КЫЛГАН ТУРАСКААЛЫН АЖЫТКАН

ГОРКИ. (Москва область). (СЭТА-ның корреспондентизи). Бүгү чуртка сурагжаан Владимир Ильич аттыг колхозтуң төвүнге июль 6-да улуг байырлал болган. Социалистиг Күш-ажылдың ийи дапкыр Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Иван Андреевич Буяновтуң хүлерден кылган турасказалын Культура бажыңының чанында шөлге байырлалдыг байдал-биле ажыткан.

Бөдүүн ажылчын, чаагай сеткилдиг кижи ол көдээ ажыл-агый артелин 27 чыл ажыг үеде баштап келген болгаш ону чуртта бирги черже көдүрүп үндүрген. Ынчангаш ам чөптүг дыштанылгаже үнгениниң соонда И. А. Буяновту колхозтуң хүндүлүг даргазынга колхозчулар чаңгыс үн-биле соңгаан болгаш бодунуң дуржулгазын база билиглерин эштерингe дамчыдып бербишаан, ол хүлээлгени алдарлыы-биле күүседип турар.

АЛДАРЛЫГ ОРУК

Владимир Ильич аттыг көдээ ажыл-атый артелиниң колхозчуларынга Н. С. Хрущевтуң байырлыг чагаазы

Социалистиг Күш-ажылдың ийи дапкыр Маадыры колхозтуң хүндүлүг даргазы Иван Андреевич Буяновтуң турасказалын Горки көдээ суурда ажытканы-биле холбаштыр эш Н. С. Хрущев Москва областың Владимир Ильич аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчуларынга байырлыг чагааны июль 6-да чоруткан.

Партия болгаш совет улус бодунуң маадырларынга чоргаарланып турар, Иван Андреевич Буянов ышкаш ындыг кижилеринге чоргаарланып турар деп, Н. С. Хрущев бижээн.

Ажылчын ангы, Коммунистиг партия ону 25 муңчуларның санынга киириштир бодунуң төлөөлекчизи кылдыр күш-ажылчы тараачыннарга дүзалазы-биле чоруткан. Иван Андреевич Буянов партияның болгаш ажылчын ангының ол даалгазын алдарлыы-биле күүседкен. Ол, күш-ажылчы тараачыннарны каттыштырган болгаш тараачыннарның активинге даянмышаан, Москва чоогунуң черлеринге бедик сайзырангай колхозчу ажыл-агыйны тургускан.

Владимир Ильич аттыг колхозтуң хөгжүлдезинин төөгүзү, ооң хүндүлүг даргазы И. А. Буяновтуң намдары—ол дээре чаа колхозчу амыдырал дээш бистиң тараачыннарывыстың демиселиниң төөгүзү-дүр.

1921 чылдың январьда бистиң улуг баштынчывыс В. И. Ленинниң Горки көдээ суурга чүве чугаалааның сагындышаан, эш Н. С. Хрущевтуң демдеглеп турары болза, В. И. Ленин бүгү үүлдерни улустуң чаагай чоруунга, социализмни, коммунизмни тургузарының улуг хөрөөн амыдыралга боттандырарына, чаа делегейни, дарлакчылар болгаш дарлатырганнар турбас делегейни тургузарына кылбышаан, улус чон-биле минута бүрүзүнде харылзажырын ораалдажып чораан.

Бөгүнгү болуушкун — Владимир Ильич аттыг колхозта И. А. Буяновтуң турасказалын байырлалдыы-биле ажытканы-биле холбаштыр колхозтарның бүгү даргаларыңа, совхозтар директорларына, колхозтарның баштаар черлериниң кежигүннеринге, колхозчу күш-ажылчы тараачыннарга, ылангыя ажыл-агыйны ам-даа чавыс дениелде чорудуп турар ажыл-агыйларга — Владимир Ильич аттыг колхозтуң төөгүзүн болгаш Иван Андреевич Буяновтуң намдарын өөренириңче кичээнгейни көрүндүрерин күүзүн ийик мен деп, Н. С. Хрущев ооң ыңай бижээн. Ол биче сеткилдиг ажыл-ишчи, бөдүүн ажылчын, ынчалза-даа чаагай сеткилдиг, бедик харысалганы медереп билир болгаш коммунизмниң хөрөөнге хамы бердинген кижи чораанын, тараачыннарның коллективинин күжениишкиннерин каттыштырып база ындыг үлегерлиг ажыл-агыйны тургускаанын олар көөрлер.

Н. С. Хрущев ам Киевте чоруп турар болган ужурунда Владимир Ильич аттыг колхозта байырлалга киржип шыдавайн бараныңга хаараадап турар. Партияның Төп Комитединиң мурнундан Н. С. Хрущев Иван Андреевичиге, колхозтуң коммунистиринге, комсомолчуларынга, тускай эртемниглериге, бүгү ажылчыларынга байырлал-биле холбаштыр байыр чедириш, күш-ажылга чаа, улам шылгарангай чедиишкиннерни болгаш амыдыралга аас-кежиктиг оларга күүзүн.

«КОЛЛЕКТИВТИГ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БОЛГАШ ААС-КЕЖИКТИГ АМЫДЫРАЛДЫҢ ӨӨРҮШКҮЗҮН МЕДЕРЕП БИЛГЕН БИС»

Москва областың Владимир Ильич аттыг көдээ ажыл-агыйының артелиниң колхозчулары СЭКП Төп Комитединге, эш Н. С. Хрущевка чагаа чоруткан. Олар бөтүүрының ажыл-агыйының төөгүзүнүң дугайын чугаалап, эткен чылда оларның колхозу көдээ ажыл-агыйның ажыглалдыг черинин үс гектарынга онаштыр 885 центнер сүттү болгаш тарылга черинин үс гектарынга онаштыр коң дениі-биле алырга 103 центнер эттти бүдүргенин өөрүшкү-биле дыңнадып турарлар. Колхоз тараа культураларының гектар бүрүзүнден 25 центнер дүжүттү алган, күрүнеге 2 миллион 800 муң санныг чуурганы, 2500 центнер чимисти болгаш катты, 250 центнер зеркаль карпты саткан. Эткен чылда колхозтуң орулгазы 1 миллион 480 муң рубль болган. Артельдың ажыл-ишчилери чедингир болгаш культурлуг чурттап турар.

Коллективтиг күш-ажылдың болгаш аас-кежиктиг амыдыралдың өөрүшкүзүн медереп билген бис деп, колхозчулар бижээн. Бо чылын бис СЭКП ТК-ның март Пленумунун айытканы үшкү соруулганы холга алырын шиитпирлээн бис. Бистиң колхозувус сүт болгаш эт садарының чартык чыл планын ажыр күүседкен. Бистиң ховуларывыста болгаш мал ажыл-агый фермаларывыста ажыл-херектер эки чоруп турар. Бистиң сагыш-сеткиливис өөрүшкүлүг, күш-ажыл эки үре-түннелдерни берип турар.

Владимир Ильич аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары эш Н. С. Хрущевка шыырак кадыкшылды болгаш ынак Төрөөн чурттуң чаагай чоруунга үр чылларда чурттаарын бүгү чүрөөнин ханызындан күүзүн.

(СЭТА).

Республиканың көдээ ажыл-агый мурнакчыларының чөвүлел хуралы

Чылдың ийиги чартыында улуг күжениишкинниг ажылдаар

Июль 6-да республиканың найысылалы — Кызыл хоорай байырлал шинчи кирип, туктар, лозуңнар, плакаттар-биле шиметтинген турган. Үлетпүр болгаш аъш-чем бараанларын кол кудумчуларга делгеп садыглаан. Көдээ ажыл-агыйның мурнакчы кижилери—республика Наадымына киржир эргени боттарының эрес-шудургу, ак-сеткилдиг күш-ажылы-биле чаалап алган көдээ ажыл-агыйның мурнакчылары янзы-бүрү бараанларны мөөн-мөөнү-биле садып ап турганнар.

Кежээкинин дөрт шак чоокшулап олурда, культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыынче чоннун шуужун кирген агымы дам барган. Парк ол хүн база шиметтинген. Паркче кирер ийини көвүрүгү кеже бээрге: «республиканың мурнакчыларынга деннежинер!» деп, кызыл өөстө бижээн лозунну паркче кирген кижи бүрүзү эскербейн эрте бербес. Парктa Ногаан театрда: «Күш-ажылга алдар!», «Тываның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери! 1963 чылдың хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүсединили!» деп лозуңнар сандайга олурганнарны күш-ажылче улам сорук киирип турган. Театрның сценазы дириг чечектер-биле, тыва национал чурумал, уран хөөлер-биле шиметтинген.

Ногаан театрны республиканың көдээ ажыл-агыйының мурнакчылары, СЭКП-ниң область комитединин чаа болуп эткен VI пленумунун киржикчилери, найысылалдың бүдүрүлгелериниң төлөөлекчилери, партия, совет органнарның ажылдакчылары доллур олурупкан. СЭКП-ниң Тыва обкомунун бюро кежигүннери, республиканың Министрлер Чөвүлелинин болгаш Дээди Совединиң Президиумунун кежигүннери, районнарның партия, совет организацияларының удуртукчулары, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктери, Наадымга келген чамдык сураглыг малчыннар, тараачылар хурал президиумунун олуттарын өөлепкен.

Партияның Тыва обкомунун бюрозунун, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Дээди Совединиң Президиумунун даасканын ёзугаар, республика, Наадымга келген көдээ ажыл-агый мурнакчыларының чөвүлел хуралын СЭКП Тыва обкомунун бирги секретары эш **С. К. Тока** ажыткан. Хуралга бирги чартык чылдың түннелдерин болгаш көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының сорулгаларының дугайында илеткелди СЭКП Тыва обкомунун көдээ ажыл-агый килдизининң эргелекчизи эш **Н. Конгар** кылган.

—«Совет кижилер боттарының кайгамчыктыг Төрөөн чурту дээш, боттарының улуг ленинчи партиязы дээш патриотчу чоргааралды илередип турар. Олар болза бистиң чуртувуста тургустунган бүгү-ле үүлдер — оларның холдары-биле, улуг күжениишкиннерни болгаш кызыгыйыг чок энергияны үндүрүп турган тургускан дээн чүвени хандыр медереп билип турарлар» деп, СЭКП ТК-ның чаа болуп эткен июнь Пленумунун докталында айыткан—деп, эш Конгар илеткелин эгелээн.

Бистиң республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери партиянын XXII съездизинин болгаш СЭКП ТК-ның ооң дараазында болгулаан Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин боттандырбышаан, чеди чылдың бешки чылынын бирги чартынында чамдык эки түннелдерни чедип алганын илеткелчи оон ыңай чугаалаан. Республика часкы тарылганың планын 102,6 хуу күүсеткен. Күрүнеге эзт садарының чартык чыл планы 112,3 хуу, дуктун — 105,3 хуу күүсеттинген. Чөөн-Хемчик, Каа-Хем районнар мал ажылының бүгү продуктуларын белеткээр талазы-биле чартык чылдың онаалдаларын ажыр күүсеткеннер. Таңдының «Революцияның чалбыыжы», «Совет Россия», Бии-Хемнин «Кызыл тараачын», «Тиилелге», Тес-Хемнин «Чодураа», «Ак-Эрик», «Чаа орук», Каа-Хемнин «Бурунгаар», «Ленинчи орук», «Коммунизмче орук», «Октябрь 14 чылы», Өөрүнүң «Кызыл тук», Чөөн-Хемчиктин «Большевик» колхозтары болгаш «Сүт-Хөл», «Тес-Хем» совхозтар, дуржулга станциязы бирги чартык чылда күрүнеге эзт, сүт, дүк садарының планнарын чедиишкинниг күүсеткен.

«Межегей» совхозта М. Мартыненко, М. Гоголь, З. Казанцева, К. Поршнева, Ф. Чертова, «Элегес» совхозта М. Ханды, «Күш-ажылдың хостуу» колхозта К. Анчимаа, «Бурунгаар» колхозта Н. Начын болгаш чамдык өске-даа саанчылар бирги чартык чылда инек бүрүзүнден 900—1229 кг чедир сүттү саап, социалистиг чарыштың мурнакчылары болганнар. Өөрүнүн «Коммунизмче орук» колхозунун хойжузу М. Дажы-Доржу 100 хойдан-на 112, «Элегес» совхозтун хойжузу Чооду Чалбаа—110 хураганны алган.

Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунун кадарчызы П. Шведов кыжын азыраар, чайын одарладыр семиртилгени чорудуп турган, мыйыстыг бода малдың баш бүрүзүнүн хонукта ортумак дениі немелдезин 1300 грамм чедирген. Ол ышкаш Чөөн-Хемчик районнун Ленин аттыг колхозунда М. Ширии-Базыр хонукта 1000 грамм, «Элегес» совхозта О. Тадар-оол—790 грамм дениі немелдезин алган. «Күш-ажылдың хостуу» колхозта А. Блинова, «Кызыл тараачын» колхозта А. Биче-уруг, «Совет Тыва» (Каа-Хем) колхозта К. Севээн болгаш чамдык өске-даа бызаа ажаакчылары бызаа бүрүзүнүн хонукта дениі немелдезин 750—1000 грамм чедиргеннер.

Дээре ажылдыг районнарның, ажыл-агыйларның болгаш мурнакчы малчыннарның көргүзүглери болза, зона, район, колхоз болгаш совхоз бүрүзүнде чылдың агаар-бойдузунун байдалындан хамаарылга чокка мал ажылының ниити болгаш бараанның продукциязын өстүрериниң улуг аргалары болгаш курлавырлары бар дээрзин база катап бадыткап турар.

Ындыг турбуже, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң болгаш өлөөн хей районнарның партия, совет органнарының удуртур ажылдакчылары колхозтарның, совхозтарның ажыл-херектеринче ам-даа эки ханылап кирбейн турарындан республика чартык чылда сүт садар планын күүсетпээн деп демдеглээш, социалистиг хүлээлгелерин күүсетпээн районнарны, ажыл-агыйларны илеткелчи шүгүмчүлээн.

Улуг-Хем район 237 тонна, Бии-Хем район 160 тонна сүттү чедир сатпайн, республиканың күрүнеге сүт садар планы күүсеттинмээнинге кол буруулуг болганнар. Күрүнеге сүт садар планын республикада 26, эзтти—7, дуктуу—21 ажыл-агыйлар күүсетпээн. Ооң иштинде Чөөн-Хемчик эргелелинде сүттү 12, дуктуу 15, Таңды эргелелинде сүттү 10, эзтти 6 ажыл-агыйлар күүсетпээн. Республикада 15 ажыл-агыйлар үш көргүзүгнүң ийизин күүсетпейн, күрүне планын күүседирин үскеннер. Ындыгларга «Шекпээр», «Барлык», «УТКА 25 чылы», «Улуг-Хая», «Межегей» совхозтар; «Искра» (Бии-Хем), «Хадыц», «Совет Тыва» (Каа-Хем), «Октябрь 30 чылы» (Чөөн-Хемчик), «Коммунизмче орук» (Тес-Хем), «Коммунизмниң херели» колхозтар болгаш Тожу районнуң ийи колхозу кирер. А Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозу чаңгыс-даа планныг көргүзүгну күүсетпээн.

Четчир мал чемнери-биле хандыртынмаанының, мал кажааларының тудугларынче кичээнгейни кошкатканының болгаш кыштаглаашкынга багай белеткенгениниң түннелинде бо чылдың 6 айларының дургузунда когараан малдың саны эрткен чылдыңдан бүдүн чартык катап көвүдээн. Ылаңгыя Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Бии-Хем, Улуг-Хем районнарның колхозтарынга болгаш «Өөк», «Тес-Хем», «Тээли», «Чыраа-Бажы» совхозтарга малдың хорамчазы улуг болган.

Тарын боозадылганы багай чоруткананың хараазындан түгле бо чылын 90 муң хире хураганны республика чедир албаан. «Межегей» совхоз төрүүр хоюнун 70 ажыг хуузун, «Чыраа-Бажы»—52, «УТКА 25 чылы»—48, «Өөк» биле «Тээли»—40 ажыг хуузун кызыраткан. Чөөн-Хемчик, Өөр, Каа-Хем, Улуг-Хем районнарның колхозтарынга хойнун кызыраашкыны 33—48 хуу четкен.

Көдээ ажыл-агыйда ажыл-херектин байдалының дугайын бо чөвүлел хуралдың киржикчилеринге дыңнаткаш, чылдың ийиги чартыында бүгү планныг онаалдаларны түгле күүседир әвес, харын ажыр күүседир болгаш дараазында чылдардаа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин чедиишкинниг хөгжүдеринге чогуур байдалдарны тургузар сорулганы көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының мурнунга тургузуп, санал-ондалы солчур дээш бо чөвүлел хуралды партия обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели чыылдырган ужуру ол деп, эш Конгар чугаалааш, боттандырып чорудар тодаргай чечигелерге кирген.

Уксаазын өжижиткен инек бүрүзүнден хонукта бир пуд, уксаазын өжижипээн инектен чартык пуд сүттү саар, одарладып семирткен мыйыстыг бода мал бүрүзүн хонукта 800—1000 грамм, хойну 250—300 грамм, азыралда хаванны—500 граммдан өвөөш әвес дениі немелделиг кылдыр семиртирин чедип алыр, ынчангаш чыл төнчүзүнге чедир 11,5 муң тоннадан өвөөш әвес сүттү, 14,7 муң тонна эзтти, 721 тонна дукту күрүнеге садар дээш колхозтарның, совхозтарның, фермаларның, бригадаларның болгаш түс-түс ажылдакчыларның аразынга социалистиг чарышты калбартыр херек.

Бо чылын республикада 45 муң гектар кукурузаны, чигир свёклазын тараан. Кукурузаның гектар бүрүзүнден 300—400 центнерден өвөөш әвес ногаан массаны алыр дээш ам үеде республикада 300 ажыг механизастаан звенолар ажылдап турар. Июль 1-ге чедир түгле 18,5 муң гектар кукурузага одуруглар аразының сайзырадылгазын чоруткан. Каа-Хемнин «Совет Тыва», Ленин аттыг, Барыын-Хемчиктин «Мурнакчы» колхозтары болгаш «Сукпак», «Тес-Хем» совхозтар одуругларының аразын сайзырадыр культураларның чангыс-даа гектарынга сайзырадылга чорутпаан.

Ам сонгаарладып болбас сорулга — одуруглар аразын үлдүредири, бок-үнүштерни арыгы, немелде чемгерилгени организастаары болур.

Республикада чаъс дүшпейн, үнүштер кандазшкынга таваржып турда, суттаттыг черлерде 42 муң гектар тараа болгаш мал чеми культураларның түгле үштүн бир кезии суттартынганы дүвүренчиг байдалды көргүзүп турар. Суг—дүжүттүң хуу-салымы. Чер-черде суттарылганы хүн-хүн иштинде организастаар, ол ажылче дуржулгалыг кижилерни, бүдүрүлге эргелелдериниң болгаш ажыл-агыйларның инженер-техниктиг ажылдакчыларын чорудар, машиналарны, механизмнерни эки ажыглаар херек.

Ам көдээ ажыл-агыйда харысалгалыг кампанияларның бирээзи — сиген кезилдезинин изиг үези келген.

Каа-Хем, Таңды, Чөөн-Хемчик районнарда чамдык ийи-чаңгыс ажыл-агыйлар сиген кезилдезин эгелээн болза-даа, Тес-Хем эргелелдиң чаңгыс-даа колхозу, Чөөн-Хемчик эргелелдиң ажыл-агыйларының хей нуруузу амга чедир мал чемнериниң белеткелинге кирбээн, 200 хире тракторнун сиген кестирер машиналары септеттинмээн. Республиканы алырга 541 тракторнун сиген кестирер машиналары болгаш өске-даа дыка хей чепсек-херекселдер септеттинмээн.

Ам сорулга болза мал чемнери белеткеп алырынга бүгү белеткелдерни эн чоокку хүннерде доозары, сиген кезилдезин калбартыры, дүжүт ажаап алыышкыны массалыг эгелээринге чедир ниитиниң малынга четчир кылдыр чаагаар үнген өөрсигеннерни, хаван чемгерери-биле 20 муң тоннадан өвөөш әвес сиген далганын белеткээри болур.

Илеткелчи ооң ыңай дүжүт ажаап алыышкынынга белеткелде четпестерни болгаш ап чорудар хемчеглерни чугаалаан. Дүжүт ажаап алыышкынынга техниканың белеткелин Чөөн-Хемчик районнун ажыл-агыйлары, Барыын-Хемчик районнун «Большевик» колхозу өскелерден дээре чорудуп турар. Ындыг болзадаа республикада ниити белеткел дыка багай чоруп, июль 1-ге чедир тараа комбайннарының септелгези түгле 25 хуу, силос ажаар комбайннарның—28 хуу, жаткаларның — 12,5 хуу болган. Автомашиналарның, кургадыкчыларның болгаш механизастаан шаннарның белеткели дыка оожум чоруп турар. Ажаап алыышкынга херек механизаторлардан ам-даа 570 кижи четпес.

Колхоз, совхоз бүрүзүнге комбайннарның, өске-даа ажаап алыышкын машиналарының болгаш түүк автомобильдериниң септелгезин август 1-де доозар, ажаап алыышкынга шуушурулга-ээлчештирилгелиг методту ажыглаар дээн «Кек-Тей» совхозтун ажыл-ишчилериниң инициативазын деткиир, ажаап алыышкынны чорударының ажылчын планын колхозтарга, совхозтарга ей-шаанда тургузар болгаш өске-даа хемчеглерни илеткелчи демдеглээн.

Мал кыштагладыышкынынга белеткелдиң айтырыы чөвүлел хуралдың киржикчилериниң мурнунга база тургустунган. Малчыннарга чурталга бажыңнарын болгаш мал кажааларын чылыг үеде белеткээри, аная тудуг, септелге бригадаларындан ангыда, малчыннарның боттарын киириштирери база чугула.

Колхозтарның, совхозтарның болгаш «Сельхозтехниканың» салбырларының удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының, тудугжуларының хүлээлгези түл дизе, үшкү кварталда сүт-бараан формаларына 52 саалда агрегаттарын тургузары, 27 ажыл-агыйларга хаван фермаларынга суг хандырылгазын, 20 ажыл-агыйларга хаван кажааларының ашталгазын механизастаары болур.

Бо чылын бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларны тургузарын доозары база Каа-Хем районнун «Тиилелге» колхозунун үлегериби-биле комплексилиг бригадаларның ажылының методун калбаа-биле нептерелдири эргежок чугула.

Чылдың бирги чартыының түннелдерин шүгүмчүлелчи ёзу-биле көрүп, ийини чартыында көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле республиканың чылда алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде чедиишкинниг күүседир дээш, мал кыштагладыышкынынга үлегерлиг белеткенир дээш улам күжениишкиннинг ажылдаар херек.

Республика мурнакчы ажыл-агыйларның бирээзинге санаттырып турар, Тес-Хем районда «Чодураа» колхозтун даргазы эш **Ч. Шулуу-Маадырга** сес берген. Ол көдээ ажыл-агый артелиниң ажыл-ишчилери бо чылдың бирги чартыында эки ажылдап, боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш харындаа ажыр күүсеткен дээрзин ол чугаалаан. Чижээлээрге, ук колхоз чартык чылда сүт садарының планын 113,1, эзттинн — 100,2 болгаш дуктүүн — 156 хуу күүсеткен.

Ниитиниң мал ажылын хөгжүдерге чер ажылын сайзыратпас болза хоржок деп чүвени билгеш, ол талазы-биле хемчеглерни алган бис, ооң түннели түл дээрге, ийи чыл буруңгаар колхозтун тарылга шөлү муң гектар турган болза, ам ол — 3 муң гектар четкен деп ол уламчылап чугаалаан. Ынчаарга кукурузаны колхоз бо чылын 800 гектар черге тараан болгаш ооң эки дүжүдүн алыр дээш демиселди чорудуп турар.

Оратөр ооң ыңай тарылганың дүжүдүн экижидер талазы-биле хемчеглерни ап, ылаңгыя суттарылга бугазын казып эгелей бергенин чугаалаан. Малдың чайгы семиртилгезин организастыр, бедик деннелге арттырер, мал чеминин белеткелин шалыкын чорудар болгаш ооң-биле кады дүжүт ажаап алыышкынынга уткуштур көдээ ажыл-агый техниказының септелгезин дүрген доозар. Түүнелинде эш Шулуу-Маадыр болза колхозтун ажыл-ишчилери боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин күүседип шыдаар болгаш ылаңгыя чылдың ийиги чартында үлам эки, хайныышкынныг ажылдаар дээрзин хуралдың киржикчилеринге бүзүредип чугаалаан.

«Сүт-Хөл» совхоз чылдың бирги чартыында мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының планнарын долдур күүсеткенин, малдың баш санын өстүрериниң планнары база күүсеттинин турарын ол совхозтун директору болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады эш **Е. Соловьев** чугаалаан.

Совхоз бо чылын 500 га кур болгаш куруккан черлерни немей тараан. 1825 га суттаттыг черлерде тарылгаларның 1760 газында бирги суттарылганы чоруткан. Совхозтун ажылчыннарының, ооң иштинде малчыннарының чурталга-амыдыралының экижип турарын оратор база демдеглээн. Ам бажыңнарда, өглерде ыяш оруннар чок болган. Шупту демир оруннарлыг, төөльдерлиг болгаш ооң-даа өске культурлуг эдилелдерлиг апарган. Суур бүрүзүнде чунар бажын, чамдык хойжуларда, хаван ажаакчыларында хеп, кухня шкафтары бар. Фермаларда 4, ырак хойжу бригадаларда 5 чунар бажыңы, 4 кызыл булуну туткан.

Ооң-биле кады тудуг ажылында четпестерни, ылаңгыя көдээ тудугнун Чадаана тудуг эргелелиниң тудуг ажылынга кошкак дузалап, чарган керээлерин күүсетпейн турарын база респотребсовзтун талазындан СЭКП обкомунун V пленумунун докталын күүсетпейн, көдээже бажың иштиниң эдилелдерин болгаш хереглелдиң чугула үүлдерин чорутпайн турарын эш Соловьев шүгүмчүлээн.

— Ферманың инектерин алды чыл иштинде кадарып турар мен. Бо арызында мөөн коданымга малдың хорамчазының түгле чангыс таварылгазы болган. Бо чылын 106 инектин бызааларын бүрүн камгалап алган бис, бызаалар ам-даа немежир — деп, Каа-Хем районнун «Кызыл тук» колхозунун кадарчызы эш **Г. Дапыын** чугаалаан.

Чылдың ийиги чартыында кылыр ажыддар ам-даа хей — республика бүгү социалистиг хүлээлгелерин чүс хуу күүседир ужурлуг. Ол бистерден, көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериден хамаажыр, шупту күжениишкиннинг ажылдаалыңар! деп, чөвүлел хуралдың киржикчилерин ол кыйгырган.

Индирде — Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» көдээ ажыл-агый артелиниң баштаар чериниң даргазы эш **П. Астафьев.** Сөөлгү чылдарда мал ажылының продуктуларын белеткээр болгаш күрүнеге садар талазы-биле байдалывыс четпестерлиг турган болза, бо чылын бо дугайында байдал экижип: эзт садарының планын бирги чартык чылда 102,7, сүттүүн—128 болгаш дуктүүн—140 хуу кылдыр күүсеткен бис деп ол чугаалаан. Малдың баш санын өстүрериниң планы база күүсеттинген.

Туран фермазында инек саалдазын бүрүн механизастаан — ында «елочканы» тургускан. Ынчангаш, мурнунда 200 баш инекти 10 саанчы саап ажаап турган болза, ам ында 2 кижи ажылдап турар, ооң түннелинде оортан хосталган кижилерни колхозтун өске ажылдарынче шилчидер аргалыг болган. База чер кырынга силостаар арганы шиңгээдип алганы эки түннелдиг болган болгаш колхоз эткен чылын мал чеми-биле бүрүн хандыртынган турган, ооң хараазында малдын продуктулуу бедээн.

Бистиң база бир чедиишкинивис чүл дээрге, эткен чылга бодаарга, бо чылын дуктуу 1,5 катап хөйну алган бис деп оратор уламчылап чугаалаан. Амгы үеде колхозтун ажылишчилери мал чемин белеткээринче кидин кирипкен болгаш ылангыя кукуруза шөлдеринге ийи катап илиртээшкинни кылган, ам культивастаашкын чоруп турар.

Бистиң колхозтун ажыл-ишчилери чылдың ийиги чартынында онаалгаларын, алган хүлээлгелерин ажыр күүседип шыдаар, ынчангаш СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле бюрозунун болгаш Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун бистиң республика алган турзун дээш демиселге бодувустун боттуг садыышкынывысты кинрер бис деп, түннелинде эш Астафьев чугаалаан.

Дараазында Бии-Хемнин партком секретарының ораалакчызы, эш Н. Өпеш сес алгаш, бистиң районнун адрезинге болгулаан шүгүмчүледдерни барымдаалап көргеш, илерээн четпестерни узуткаар талазы-биле хемчеглерни алыр апаар бис деп чугаалаан. Ылаңгыя күрүнеге сүт садарының планын күүсетпээн болгай бис. Ынчангаш, чылдың ийиги чартында күрүнеге эзт, сүт болгаш дүк садарының планын күүседип шыдаар бис дээрзин бо чөвүлел хуралдын киржикчилеринге бүзүредип тур бис, бо талазы-биле бистиң мурнакчылар деткиир деп түннелинде оратор чугаалаан.

РСФСР-нин «алдарлыг кукурузачы» деп атты чедип алган, Улуг-Хем районнун «Найырал» совхозунун кукурузачызы эш **Опай Ыглаашпай** сес алган. Ооң чугаалааны болза: бистиң совхоз бо чылдың бирги чартында күрүнеге 120 центнер сүттү, 54 центнер эзтти пландан ажыр дужааган. Маңаа кукурузачыларның болгаш механизаторларның үлүг-хуузу база бар. Бо чылын бригаданың кукурузачылары 590 га кукурузаны тараан. Ооң 150 газы менээ онаажыр. Одуруглар аразын ийи удаа илиртээш, минералдыг чемишчидилгени чоруттум. Ам культивация-биле кады минералдыг чемишчидилгени база кылыр мен. Ынчангаш гектар бүрүзүнден 600—700 центнер ногаан массаны алыр мен.

* * *

Саналдар соонда чөвүлел хуралдын киржикчилери республиканың көдээ ажыл-агыйының бүгү ажыл-ишчилеринге кыйгырыгны бир үн-биле хүлээп алган.

Чылдың бирги чартында социалистиг чарышка бедик көргүзүглерни чедип алган көдээ ажыл-агыйның хей-хей мурнакчыларынга өртектиг шанналдарны тывыскан.

Республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга Каа-Хем районнун «Кызыл тук» колхозунун малчыны эш Г. Дапыынның санал бериш турары.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

ТУДУГНУҢ ТЕМПИЗИН ДҮРГЕДЕДИР

Ыяшты—республиканың чаа тудугларынче

Чай — ыяш салдадырының изиг-түлүк үези. Сибирьниң күчүлүг хеми—Улуг-Хем чаа тудугларга херек муң-муң кубометр ыяшты салдадырын манап чыдар. Бо чайын Кызылдың тудугларынче 71 муң кубометр ыяш салдадып бадырар, ол хире хөй ыяш республика төвүнүн тудугларына кажан-даа кээп көрбээн. Ам Кызылче 20308 кубометр ыяшты салдадып эккелген, ол ниити планның 31,5 хуузу болур.

Сөөлгү неделяда ыяш салдадылгазы үзүктелип турар. 5600 кубометр ыяшты салдадып бадырар турда, чүгле 3843 кубометр ыяш салдаттынган, ол ажыл онаалданың чүгле 68,6 хуузу болган. Оон иштинде Сыстыг-Хемден план ёзугаар 3500 кубометр ыяшты салдадып бадырар турда, 2082 кубометр ыяш салдаттынган, Сизимден 2100 кубометр ыяшты сал-биле бадырар турган, 1761 кубометрни бадырган. Кызылдың хем ажыглалының участогу (начальниги эш Лавейкин) салдадылганы сула чорудуп, ажылды кошкак организастап, салдадылганың таарымчалыг үезинде багай ажылдап турар. Салдарны ужарлар эртер черлерге үрелдирбейн бүдүн эрттирип, ыяш салдадылгазында хожудаашкынларны кыска хуусаада чок кылып, салдадылганың темпизин дүргедедир өй келген.

Салчыларның ажыл төлевирин оларның ажылдаар темпизинге таарыштыр тургускан, кол-ла чүве ында бар техниканы долу күчүзү-биле ажылдадып, кыска үеде хөй ыяшты салдадыры болур. Ыяш белеткээр пунктуларга капитаннарны кандыгдаа чылдагаан чок үр тудар чоруктар бар. Салдадылга темпизиниң озалының бир чылдагааны ында. Участоктун партия организациязы күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белдери дээш ажылды калбартыр ужурлуг. Сизимде ыяш белеткээр пунктуда 4 салдар (1200 кубометр ыяш), Сыстыг-Хемде—7648 кубометр ыяш белен. Ол ыяштарны кыска хуусаада салдадып бадырары чугула.

Ыяшты салдадып белеткээри изиг-түлүк чоруп турар. Сөөлгү неделяда Сизимде 2410 кубометр ыяшты салдап белеткээн, ол болза планның 114,7 хуузу болуп турар. Сыстыг-Хемде ыяшты салдап белеткээр планның чартык кезии күүсеттинген. Чүге дээрге ыяшты хем-биле салдадып бадырарынга белеткээр черни белен ыяштар эзлеп чыдып турар, а ол ыяштарны салдадып бадырары саадаан. Ынчалзажок ыяш белеткээр пунктуда хыналда чогун ажыглаар чоруктар бар. Ыяш белеткээр пунктунуң ажылдакчылары Степанов биле Скворцов ыяшты көвүдедир мегелеп бижип турганы илерээн. Ындыг харысаалга чок чоруктарны кылып турар кижилерни ыяш белеткээр пунктунуң начальниги Артемьев, Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының дирекциязы шынгыы хынап, харысаалга хүлээдир ужурлуг.

Ыяш белеткээр пунктуларының, цехтериниң, салдадылгзда бригадаларның коллективтериниң өртүзүнга социалистиг чарышты калбартып, мурнакчыларның дуржулгазын нептередир херек. Сыстыг-Хемде Непотачның, Сизимде Тарасовтун, Усковтун, ыяш заводунда Щеголёвтун бригадалары эки ажылдап турар. Олардан үлегер ап, оларның дуржулгазын ажыглаары чугула.

Кызылче хүннүң-не 800 кубометр ыяшты салдадып бадырары салдадылганың графигинде көрдүнген. Сөөлгү неделяда ол сан 550 чедир кудулаан. Салдадып бадырбаан ыяштарны салдадып бадырар соруга-биле хүннүң-не 1200 кубометр ыяшты салдадып бадырып турары чугула. Ол соруганы күүседиринге болдунар аргалар ыяш үлетпүр ажыл-агыйында болгаш салчыларда бүрүн бар.

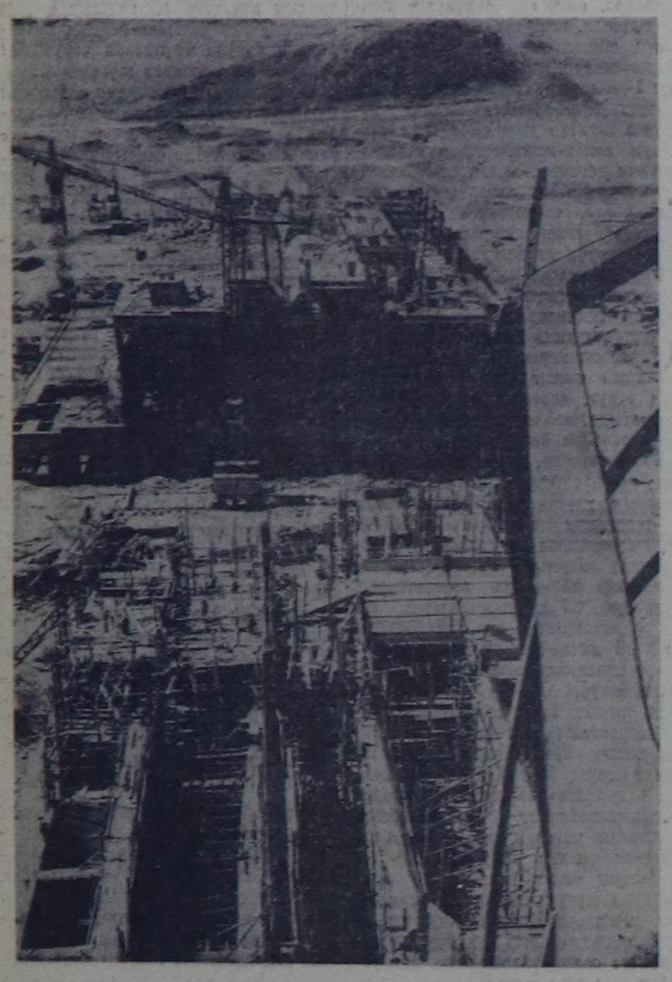

Ак-Довуракта даг-дүгү арыглаар фабриканың кол корпузунуң тудуунда ажылдар бо хүннерде хайныышкынныг чоруп турар. Корпустун үстүкү каъдын өрээлдээр, оон дээвирин салыр сөөлгү ажылдар доостур чоокшулаан.

Чурукта: даг-дүгү арыглаар фабриканың кол болгаш даг-дүгүн доозундан арыглаар корпустарының тудугларының ниити хевири.

Фото Г. ФЕДОСЕЕВТИИ.

Партия-күрүне контролюнуң ролю

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирин ёзугаар чангыс аай контроль органын—партия-күрүне контролюн тургусканындан бээр шоолуг эвес үе эрткен, ынчаарга оон мурнунга салган сорулгалары чедиишкинниг күүсеттинер дээрзин ам безин лидими-биле чугаалап болур. Партия-күрүне контролюнуң комитеттери улуг күш кылдыр хуулуп, янзы-бүрү организацияларның ажылынга дээштиг салдарны хүн бүрүде чедирип турар.

Бюрократтар, социалистиг өнчүнүң төтчеглекчилери, боттарының албан хүлээлгелеринге салгаа, даандырган ажыл-херекке харыысалга чок кижилер партия-күрүне контролюнуң күштүүн ам медереп билип турар апарганнар. Оларның өлүн хөйү ажылды бодамчалыг шиитпирлээрин ораладжып, ам-на боттарынга чогуур түннелди кылыр ужурга таваржып турарлар.

Кызыл хоорай талазы-биле партия-күрүне контролюнуң комитеди эрткен үениң дургузунда өлүн каш хуралдарны чорудуп, оларга янзы-бүрү айтырыгларны чугаалажып, чугула шиитпирлерин үндүрүп, оларның күүселдезин шыңгыы контрольдап келген. Чижээлээрге, чоокта чаа республиканың өртке удур эки-тура ниитилелинге ниитинин хөренгизин сагыштыы-биле буданнап турганының дугайында илереттинген фактыны чугаалажып көрген. Херектиң ужуру чүл дизе, ол ниитилелдин даргазы турган Яковлев дээрзи кандыг-даа смета-дөзевилел документилери чокка гараж тудуун эрткен чылдың апрельде эгелээн турган. Капитал тудугунуң акшаландырыышкыны көрдүнмээн, күш-ажыл төлевириниң планы чок түве болганда, тудуг банкызы оларга тускайжыткан агар санны ажыдып бербээн болгаш тудуг-биле холбашкан саң-хөө санажылгалар ол организацияның ниити агар санын дамчыштыр чоруттунуп келген.

Ол ниитилелдің удуртукчузу болгаш бухгалтери тускай санажылга санының чогун ажыглап алгаш, банкының контролюндан дашкаарлап, дүрүм чок чарыгдалдарны кылырының оруунче кирген турган. Байдал оларга таарымчалыг апарганы-биле ол тудугнуң ынчаардагы проравы, ам ол ниитилелдің даргазы болур Ермаков дээрзи херек кыында кылдынган ажылдарның хемчээлин өшбиле улгаттырып, расценказын өстүрүп турган, хөй түннүг хөренгини улуска ажыр төлээн. Тудугга үндүрген чарыгдалдың ниити түнү 20 муң, оон иштинде ажыл төлевиринге үндүргени—15 муң рубль ийикпе ниити түнүнүң 75 хуузу болган. Улам тодаргай чугаалаарга, ажыл төлевири дээш чарыгдаан акшаның чартык кезии улуска аная-ла халаска үлеттингени илерээн.

Шак ынчаар дүрүм чокка акша бузуртаанларның арызында өрт командазының доктаамал шалыныг, ажыл хүнүнде боттарының хүлээлгезин күүседип турган штаттыг удуртукчу ажылдакчылары безин хөй болган. Күрүне хөренгизиниң мындыг янзылыг төтчеглээшкини болза, Хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар министерствонун, оон өртке удур тускай килдизиниң (начальниги эш Воронцов) талазындан контроль чоруттааны-биле болдунган деп, партия-күрүне контролюнуң комитеди саналаан.

Бо төтчеглээшкинни болдурган кижилерни контроль комитеди шыңгыы харыысаалгага киирген: кол бурууну кылган кижи Ермаковту кеземче хөрээнче киирерин хоорай прокурорунга дааскан; ниитилелдің даргазы турган Яковлевтің шалыныдан 130 рубльди тырткаш, күрүне бюджединче шилчидерин шиитпирлээн; Хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар министерствонун өртке удур килдизиниң начальниги эш Воронцовту, хоорайның өртке удур командазының начальниги эш Поповту комитет маңаа база биче эвес буруулуг деп санавышаан, кайызынга-даа шыңгыы сагындырыг берген.

Респотребсоюзтун чагыткан бараанын Абакандан сөөртүп кел чораан машина Улуг-Хем кыдыының дожунче ойлуп киргениниң дыка хөй рубль түүнүг аъш-чем барааннары өдүп шыгааны-биле үрелип, кооперацияга улуг каража чедиртингениниң дугайын комитет база чугаалажып көрген. Респотребсоюзтун садыг баазазы ол дугайын чогуур үезинде дыңназа-даа, оон адрезинче кел чыткан бараанны камгалажып, далаштыг хемчеглер алырының улуу, харын ону хүлээп алырындан шуут-ла ойталааны хыналдадан илерээн.

Бо ышкаш ажыл-херекке ёзу барымдаалаар, хамаан чок көөр чорук бистиң ниитилевиске улуг хораны чедирип турар болганда, ындыг кижилер-биле эптеш чок демиселди чорудар ужурлуг бис. Ынчаарга респотребсоюзтун садыг баазазының директору эш Панфилов, оон оралакчызы турган эш Бессмертных олар боттарының бюрократсыг аажызы, дужун хараныр чоруу-биле кооперация өнчүзүнүң каражазынга шуут буруулуг болган деп санааш, комитет оларга шыңгыы доңгулда хүлээткен.

Хоорайның партия-күрүне контролюнуң комитеди бодунуң тургустунган үезинден бээр өске-даа айтырыгларның талазы-биле чамдык хемчеглерни ап келген. Кызыл горпозуниң дузалаар ажыл-агый чери үргүлчү-ле каражалыг ажылдап келген болгаш ында азырап турар хаваннар чем эвээш, ажаалга багайындан чудап өлүп турар дугайында медээни дыңнаан дораан, комитет олче комиссия чорудуп, хыналда кылган. Ол комиссия аная баргаш, чүгле четпестерни илереткен эвес, хаваннарның ажаалгазын экижидер, ногаа өстүрер чернин ажылын сегидер талазы-биле практиктиг дузаны чедирген.

Горпода организастаан партия-күрүне контролюнга деткимче көргүзер бөлүк комитеттин даалгазын ёзугаар горпонун ясли тудуунда, садыг системазынга кадрлар шилип алышкынында бар улуг четпестерни, ылангыя ясли тудуун үрей кылганындан хөй түннүг артык чарыгдал үнгенин, горпонун чамдык садыг точкаларында ак-сеткилдиг эвес кижилер хүлээп алданыныгындан өрсамчыгдалдарның түнү эвээжээрден туржук, көвүдеп турарын, садып алыкчыларны чамдык садыгжылар мегелеп турганының фактыларын илереткен. Партия-күрүне контролюнуң хоорай комитеди бо бүгүнү хынамчалыг көргеш, оларны эдер талазы-биле хемчеглерни алгылаан. Мурнунда садыг системазынга ажылдап турган, өре-самчыгдал кылып, шиитпирип чораан чамдык кижилерни база мегечи садыгжыларны комитеттиң саналын ёзугаар садыглаар ажылдан үндүргүлээн болгаш моон сонгаар-даа ындыг хемчеглерни алыр.

Албан черлериниң, бүдүрүлгелериниң ажыл-чорудулгазын контрольдаарынга хамаарышкан бүгү айтырыгларны комитеттин хуралдарынга коллективтиг шиитпирлээри болдунмас үве төлээде, оларны чамдыкта комитеттиң тус-тус кежигүннери ажылчы чурум-биле шиитпирлеп, чогуур өйүнде практиктиг хемчеглерни ап турар. Допчузу-биле чугаалаарга, бистиң партия-күрүне контролювустун комитеди ажылдап эгелээнден бээр оон контрольчу ролю хоорайда бүдүрүлгелернин, албан организацияларның амыдыралының чамдык талаларына көскүзү-биле илереп, дааскан ажыл-херек дээш, хөй-хөй ажылдакчыларның харыысалгазын бедидип турар апарганы илден. Партия-күрүне контролюнун күштүү ажылчы чоннарның калбак массалары-биле оон тудуш харылзаалыында, хөй-ниитиниң деткимчезинге даанырында дээрзин бистиң ажылывыстың практиказы боду-ла чугаалап турар. Комитетке деткимче көргүзер бөлүктер болгаш постулардан аңгыда, хоорайның улуг-улуг бүдүрүлгелериниде, албан черлериниде штаттан дашкаар өлүн каш инспекторларлыг болгаш контролёрларлыг бис.

Оон ынай комитеттиң чанында 4—5 кижи составтыг адырлар аайының штаттан дашкаар комиссиялары база тургустунгулаан, оларның ажылын комитеттин чамдык кежигүннери башкарып турар.

Партия-күрүне контролюнун органнары-биле ажылчы чоннун бүгү-ле хөй-ниити организациялары бир демниг ажылдап турган, бүдүрүлге чорудулгазынга, продукция хуваалдазынга шыңгыы контрольду тургузарының ленинчи принципин боттандырып шыдаар дээрзиниң чижээн бистиң ажылывыстын практиказы көргүзүп турар. Хоорайда партия-күрүне контролюнун комитединин бүгү ажыл-чорудулгазын бо кыска үүлге шуптузун бижиири шыдаттынмас болганда, бистиң ажылывыстың чамдык талаларын айтыгга ындыг-дыр.

Хоорай бүдүрүлгелери, албан черлериниң партия организациялары контроль комитединге деткимче көргүзериниң ында тургустунгулаан бөлүктерин болгаш постуларын ам-даа тодаргай удуртулга-биле хандырар болза, биске контроль улам экижиир, роң организакчы, кижизидикчи ролю улам-на өзер дээрзинге кандыг-даа чигзиниг турбас.

А. ЛУШНИКОВ,
Кызыл хоорхүүскомнун даргазының орлакчызы.

Чаа кижини кижизидери—бүгү-ниитиниң херээ

«Кем-херек үүлгедир база хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар-биле демиселди күштелдирер ажылдың байдалы болгаш моон сонгаар ап чорудар хемчеглер дугайында» айтырыгны СЭКП-ниң Улуг-Хем парткому бодунун ээлчеглиг пленумунга чугаалашкан. Илеткелди партком секретары С. Чакар кылган. Ажылчы чонну, ылаңгыя коммунизмни тургусчур, коммунизм үезинде чурттаар аныяк өскенни коммунистиг ёзуга кижизидер талазы-биле районнун партия организациязы, Советтер болгаш хөй-ниити организациялары чамдык ажылдарны чоруткан илеткелчи-даа, санал бергеннер-даа демдеглеп турганнар. Хөй-ниитиниң корум-чурумун сагып турарының байдалы сөөлгү үеде ылаңгыя Жданов аттыг, «Чодураа» колхозтарда өлүн экижип, чоннун күш-ажылчы болгаш чогаадыкчы идепкейи уламна өзүп турар.

Ынчалзажок ажылчы чоннун коммунистиг кижизидилгезиниң херээнде ам-даа улуг четпестер барын пленумга демдеглээн. Чамдык колхозтарда, совхозтарда болгаш бүдүрүлге, албан черлериниде ийи-чаңгыс төлеп чок кижилериниң талазындан арагалаар, хулиганнаар, ниитиниң болгаш хамаатыларның өнчү-хөренгизин оорлаар, самчыгдаар, ажыл кылбас чоруктар болганчок-ла илереп турар. Чүгле чыл өзезинден бээр безин күрүненин, кооперацияның болгаш хамаатыларның өнчү-хөренгизин оорлаарының 35 таварылгалары болган. Кем-буруулуг херектернин 6 таварылгары илерээн. Чижээ, «Улуг-Хая» совхозтун чолаачызы Бичиш дээрзи совхозтун үрезин тараазын оорлааш, хоойлу ёзугаар шиитпирген. Ол-ла совхозтун чолаачызы Шөкпер-оол дээрзи кемниг хулиган херек үүлгеткеш, хорудалда кирген. Мурнунда яйи катап шиитпирип чораан, ол-ла совхозтун инек кадарчызы Санчат-оол дээрзи 6 баш мал оорлааш, база катап шиитпирген. Өске-даа ындыг фактылар хөй болган.

Районнун садыг системазында кооперацияның өнчүзүн оорлаар фактыларның саны эрткен чылдаазындан эвээжевейн турар. Өре-самчыгдалдарның хемчээли эрткен чылдың бо үезинде 11 муң рубль турган болза, бо чылдың алды айларында оон түнү 26 муң рубль чедир өскен. Улугдаа, биче-даа кем-херек үүлгедиглери колдуунда арагалаашкынның уржуу-биле болдунуп турар.

Бо болгаш өске-даа аар, чиик херек үүлгедиглери болза, чон ортузунда кижизидилге ажылының ам-даа дыка кошкагын, партияның идеологтуг ажылының сандаргайын, дээштиг эвезин тодаргай херечилеп турар дээрзин пленумнуң киржикчилери лувтрөзээн-биле чугаалап турганнар.

Кем-херек үүлгедир, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, ниитилелге улур чоруктар-биле демиселди Совет эрге-чагырганың тускай болгаш кижизидикчи хүлээлгезин күүсетсе чогуур суд, прокуратура, милиция органнарының талазындан кошкак чорудуп келгенин пленум демдеглээн. Оон-биле кады районда улус судунуң шиитпекчилери эштер Булгатов, Агбаан олар кирген херектерни кыры-биле көөр, оларның шиитпирлезе чогуур хуусаазын узадыр чоруктарны амдыгаа чедир болдурбушаан турарын, шагдаа килдизиниң чамдык ажылдакчыларында албан-хүлээлгезинге ак-сеткилдиг эвес чоруктун барын пленум шыңгыы буруу шаап, боттарының ажылын дүрген эде тургузарын олардан негээн.

Аныяк салгакчыларның коммунистиг кижизидилгези комсомоллун, улус өөредилге органнарының, бүгү хөй-ниитиниң чиңгине херээ дээрзин партия санап, оларга коммунистиг мировоззрениени хевирлеп тургузарын бир дем-биле шиитпирлээрин даандырып турар. Ынчаарга ол организацияларның талазындан бистиң келир үевисти сагыш човангыр кижизидип өстүрериниче кичээнгейни кошкак салып келгениниң аныяк кижилериниң, ылаңгыя школачыларның чамдык кезиинде херек үүлгедир чоруктар районга эвээш эвес болдунганын пленум айыткан. Районнуң Шагаан-Арыг, Ак-Туруг, Чаа-Хөл школаларының чамдык өөренгичилери хоойлу дүрүмге каржы кембуруулуг херектерни үүлгедип турганы ынчангаш таварыла эвес деп пленумнуң киржикчилери санаан.

Илеткелчи болгаш пленумга санал берген эштер Дугаржап, Биче-оол болгаш өскелер-даа ажылчы чоннун чамдык кезиинде эргинин чүдек-бужар артынчылары—арагалаар, маңгысталчак амыдралга сундулуг, хөй-ниитиниң өнчү-хөренгизинге хол дээр, хулиган херектер үүлгедир чоруктар-биле демиселче бүгү-ниитиниң күжүн мобилизастаарын, моральполитиктиг болгаш күш-ажыл кижизидилгезин ажыглап турган, чаа кижини кижизидериниң харыысалгалыг хөрээн чогумчалыг шиитпирлээри районнун партия организациязының ээлчеглиг чугула сорулгазы болурун онзалап шыйганнар.

Д. АРАКЧАА,
бистиң корреспондентивис.

Республиканың аптека эргелелинде

СЭКП Тыва обкомунуң V, Кызыл хоорхомунуң VIII пленумнарының шиитпирлерин боттандырар дээш республиканың аптека эргелели партия, профэвилел организациялары-биле кады эллээн ажылдарны чорудуп келген.

Эргелелдиң фармацевтилери (аптека талазы-биле тускай эртемниглер) районнарда колхозтарга, совхозтарга, фермаларга, бригадаларга, салбырларга болгаш бүдүрүлгелерге баргаш, чоннун амыдыралы-биле таныжып, хереглээн эмнерин чорудуп берип чер-черде аптекаларның ажылынга тодаргай дузаны көргүзүп турар. Аптека ажылдакчылары эмчилер-биле кады көдээже үнгеш, эмнерни болгаш медицина барааннарын чер бүрүзүнге садыглап келген.

Эмнерни, медицина барааннарын дажыглаар сөөртүр тускай машиналар аптека эргелелинге моон мурнунда чылдарда турбаан. Ынчангаш сөөртүлге саадаар ужурга таваржып турган.

Бо чылын дөрт чаа автомашиналарны (автофургоннарны) аптека эргелели алган. Ам республиканың машина оруктуг аптекалары хереглезе чогуур эмнерни, медицина барааннарын чогуур үезинде ап турар апарган. Чугула, ховар эмнер бар болуп, аптека дериишкиниериниң талазыбиле хандырылга мурнукузундан экижээн.

Эмнерни кылып белеткевейн турар аптека пунктуларында чугула эмнер, медицина барааннары болганчок-ла үзүктели бээр тургулаан. Ындыг чоруктту болдурбас дээш аптека эргелели бир аптекага-ла 200 кезек янзы-бүрү эмнерни белеткээш чоруткан. Ам кайы-даа аптекаларда медицина барааннарының хандырылгазы багай эвес.

Ажылга чаа, дешилгелиг аргаларны ажыглаар хемчеглер боттаныр турар. Кызылдың аптекалары моон мурнунда эмнерни дензи-биле хемчеп кылып турган. Анаа артык күш, хөй үе чарыгдаттынып, санитар талазыбиле арыг-шевер эвес байдалдыг болуп келген. Ам эмнерни бир өрээлден өске өрээлче тускай хоолайлар-биле дамчыдып, эккеп, дензизин хемчээкчи-биле билип ап турар. № 1 аптекага бүгү-ле материалдыг харыысалганы шупту ажылдакчылар харылаар кылдыр тургузар дээш белеткел чоруп турар.

Аптека эргелели республиканың хойжуларынга 3000, хову бригадаларынга—500, колхозтарга—500, геологтарга 75 аптечкаларны кылып белеткээш, чорудуп берген. Аптечкалар кижилериниң кандыг ажыл-агый адырында ажылдап турарының аайы-биле аңгы-аңгы. Чижээ: хойжунуң аптечказында баш аарыын, чөдүлү, гриппти, ижин аарыын эмнер, иот, хөвец, балыг шарыы, вазелин, ногаан эстиишкин, горчичниктер бар. Ам сүт-бараан фермаларынга хереглээр аптечкаларны кылып турар. Ында чугула эмнерден аңгыда; марля, клеёнка, сээк хораны болгаш оон-даа өске херекселдер бар. Чаа божаан ие-хөрөөженнерге бээр аптечкаларның шынары мурнукузундан экижиир.

Чамдык аптекалар кырганнарга, пенсионерлерге, инвалидтерге эмни бажыңнарынга чедирип бээр, чок турган эмнер келирге рецептиниң өзэзинге, чагаа хавына бижип кан чагыг ёзугаар дыңнадыр хемчеглер чоруп турар. Эмнерни, медицина херексёлдерин ажык черлерге садары моон сонгаар улам көвүдээр болгаш экижиир. Медицина ажылдакчыларының, ажылчыннарның культурлуг амыдырал-чуртталгазы дээш профэвилел комитеди хемчеглерни алган: комиссия тургускаш, бүгү ажылдакчыларның бажыңнарынга хыналда кылган, амыдырал байдалын таныжып көрген. Оон түннелинде эллээн каш бажыңнарның печкаларын, шалаларын септээри болгаш оон-даа өске аар-саар септелгелерни кылыры шиитпирлеттинген.

Профком ажылдакчыларның картофель, ногаа олуртулгазын организастаан, оларны курорттарже, дыштанылга бажыңнарынче, а оларның уругларын пионер лагерьлеринче дыштандырар дээш чагыг ёзугаар путёвкалар-биле хандырган. Ам Кок-Тейге, Чагытайга болгаш өске-даа черлерге коллективтиг дыштанылга организастаарын профком планнап, белеткеп турар.

Моон-биле чергелештир четпестерни чайладыр ужурлуг. Фармацевт тускай эртемниглерниң бажын-биле хандырылгазы четпес. Бо чылын келген он ажыг тускай эртемниглерниң барык шуптузу хуу бажыңнарда чурттап турар.

Келир үениң трактору кандыг болурул

Баштайгы кылган тракторларны дириг тыттар күштүн дүргенинге хемчээштирери—төөгү талазы-биле ынчаар болдунган. Трактор боду көдээ ажыл-агыйга бүдүн эргилдени кылган, ынчалзадаа чер ажылдап кылыр херекселдер ол-ла хевээр арткан. Андазын өскерилбээн. Ынчангаш трактор, аъттың азы шарыларның дүргени ышкаш хемчээл-биле шимчээр ужурлуг турган. Шакта 3—4 километр чоруур хемчээлдиг болуп санаттынып турган.

Чылдар эрткилээн Шимчедикчилериниң күчүзү өскен. Чурттуң ховуларынче чаа-чаа кан күүчүннер үнгүлээн. Оларга «шыдаар шаа-биле» ажылды бээри чугула болган. Ынчангаш конструкторлар чаа-чаа көдээ ажыл-агый машиналарын чогаадып, агрегаттарның калбарты алыр хемчээлин улгаттырып кылганнар.

Ынчалзажок трактор, андазын сөөртүп чоруур аъттың шимчээшкини дег, мурнундагы хевээр шимчеп чоруп турган.

Ол дээрге ындыкы хемчээли бе? Трактор мурнукузундан ийи-үүл катап дүрген хөделзин дээш, күчүлүг дизельдерни ындыг дүргени-биле чүге сайзырадып болбазыл?

Ол айтырыг сөөлгү чылдарда эртемденнернин, конструкторларның, инженерлериниң кичээнгейин хаара туда берген. Ынчангаш механизаторлар боттары-ла ынчаардагы тракторларын ажылга берип болгу дег бүгү-ле үүлдерин «долу ажыглаарын» ораладжы бергеннер. Эртемнин шинчилел дуржулгалары, менелделер, практика мурнундагы тывылган сезиглелди күш чок болдурган. Чижээ, андазыннарның түүлүг корпустарыбиле тарылга үезинде шакта чеди километр чедип турар дүргенинде хөрзүннүң үүрмектелири өскиирлер, чер каъды эки андартынган, өрзаң ширитер эвээжээн, шөл кыры дескиленген.

Хөрзүннүң тарылга мурнуу чарыында өй-тавындагы сайзырадылгазының үезинде чамдык чажылга машиналарының дүргениниң бедээни шакта 10 — 11 километр чедип турда, тарылганың шынарында болгаш тараа культураларының дүжүдүнге хамаарылга чок болганын дуржулгалар көргүскен.

Шакта дүргени 9 километр чедир ажаалда агрегаттарының (жаткалар, комбайннар) шимчээшкининиң дүргениниң бедии ажылдың шынарын тодарадып турар көргүзүглериниң хөй кезиинге хамаарылга чок болган.

Ындыг турда тракторларның одалга камналгазы экиживээн. Кывар түүлдүн чарыгдалы, гектар бүрүзүнге санааргa, чамдык ажылдарга анаа тракторларның ажылындан эвээш болган.

Шакта 5-9 километр чоруурдүрген хемчээлге ажылдаар күүчүлүг тракторларны кылып үндүреринің дугайында айтырыг чугула апарган. Көдээ ажыл-агый техниказының хөгжүлдезиниң «дүргедээшкининг» угланыышкыны бүгү-ниитиниң хүлээп көрүүшкүнүн алган.

1962 чылда Волгоградтың, Харьковтун, Минскиниң болгаш Липецкиниң трактор заводтарынга дүрген чоруур тракторларны кылып эгелээн. Он-он муң ындыг машиналар эрткен частан бээр чурттун ховуларынга кээп эгелээн.

Ынчалза-даа тракторларның дүргенин шакта 5—9 километр чедир улгаттырары—ол дээрге көдээ ажыл-агыйның энергия чепсегленишкининиң айтырыын шиитпирлээринге чүгле бирги базым болур. Агрегаттарның ажылдаар дүргенин шакта 9—15 километр чедир бедидериниң боттаныры ам бадыткаттынган.

Бүгү чугула шинчилелдерни чорударынга эн дүрген тракторлар—дүрзү-майыктар тургустунган. Олар болза эллээн каш айтырыгларын, динамиктиг параметрлериниң болгаш келир үениң машиналарының одалга камналгазын шинчилээринге, механизаторларның ажылының байдалын, база үүрмек кезектериниң быжыг болурун тодарадырынга арганы берген. Ам сонгу Кавказка, Украинага, Төп кара-хөрзүннүг зонага, Барын Сибирьге болгаш Кур-чер крайынга калбак бүдүрүлге шылгалдаларын чорудар сорулга туруп турар. Чаа чурум ёзугаар ажылдаарынга тускай таарыштырган андазыннарын, сеялкаларын, лущильниктериниң болгаш жаткаларның хевирлерин тракторларлыг дүрзү-майыктарлыг агрегатка шенеп көөрүн база-ла боттандырган.

Эртем-шинчилел дуржулга андазыннарының корпустарының кыры эллээн өскерткен, андара идер бистерин кызырган. Ол болза шакта 9 ажыг километр чоруп орда, тарыыр черниң кырында хөрзүнү майыктарлар чок ап октаарын болдурбазынга ажыктыг.

Инженерлер сеялканың дензизин эллээн чиигеткен болгаш оон хараазы-биле үрезин хааржаан оон хемчээлинин үштүн бир кезиинден хөй кылдыр улгаттырар аргалыг болганнар. Инженерлериниң бодалы-биле алырга, ол машина сеялкаларның (тараанын, тараа-бобыларын, таарыштыр кошкан сеялкаларның болгаш өске-даа) эллээн каш бөлүктерин тургузарынга универсальдыг база модель болур ужурлуг. Чурттун янзы-бүрү районнарының байдалдарынга ажыглаар кылдыр шакта 15 километр чоруп турар, тараа ажаап алыр жаткаларның дуржулга хевирлерин чогаадып кылган. Дуржулганың көргүскени болза, жаткаларның бедик дүргенге чедиишкиниг ажылдаарының бир кол баштайгы негелдези —шөлдериниң эки белеткели (дескизи) болур.

Ынчангаш тракторларның күжү дыка улгадыр. Ынчалза-даа агрегаттарның ажылдаар дүргениниң улгатканы оларның хандырылгазын эллээн нарыыдадып турар. Машинаның бир аай дески шимчээшкини, механизаторларның ажылынга күжениишкиниг чорук дыка улгадыр. Ындыг болганда, конструкторлар тракторларның башкарыкчыларының ажылдаарынга таарымчалыг болзун дээш сорулга салып турарлар. Ол, чүүн-даа мурнунда, башкарылганы автоматчыдары-дыр. Дүрген чоруур тракторунуң башкарыкчызы кижи агрегаттың эн чугула белдирлериниң ажылдаарынче болгаш ажылды канчаар күүседип чоруурунче кол кичээнгейни салыр апаар. Машина-трактор агрегадының шимчээшкининге онаагаан угланыышкыны, черни хандыр аңдарган хыналдазын, ажылдан бүдүрүп турар чүүлдүн шынарын «хынап чоруур» системаларны ажыглалга киирген турар. Тракторлар оларны тудуштурар кожулдалыг автотудуштурулга-биле дериттинген болур ужурлуг. Ооал-ондак болу бээрии, чижээ, шимчедикчиниң изий бээрин, үстүн базыышкынының болгаш деннелиниң кудулаарының тыптып кээрин болдурбайн турар камгалал таарыштырылга кылдынар.

Трактористиң кабиназынга үн сиңниктирер, чаныычал материалдарны ажыглаары—даашшимээнни дыка бичеледирин хандырып турар. Кабина боду хөй болгаш суук түүл өтпес кылдыр кылдынган, таарыштыртынган агаар-биле долдунган болур.

Тракторларның ажылдаар дүргенин бедидериниң айтырыын бирле дугаарында совет инженерлер бодап тыпканнар.

Бо талазы-биле шинчилел ажылдары акы-дунма социалистиг чурттарда база-ла чоруп турар.

Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, Польшаның, Румынияның, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның төлээлекчилери киришкен бүгү-делегей хуралы бо ажылдың түннеларин үндүреринге, көдээ ажыл-агыйда техниктиг хөгжүлдени улам ынай сайзырадырынга турасказаттынган.

Эллээн каш чылдар эрте бээр, күчүлүг дүрген чоруур техника бистиң ховуларывыстың делгемнеринче хөй-хөй-биле үнүптер.

А. РЖЕШЕВСКИЙ,
Л. ЛЕВЦОВ.
(СЭТА-ның корреспондентилери).

ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министерствозунда

ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый Министерствозу малды баглавайн азырап ажаарын организастаанының дуржулгазын түнээн. Элээн каш колхозтарда болгаш совхозтарда 4 — 5 чыл иштинде ажыглап турар бо депшилгелиг арга бедик экономиктиг ажыктыын көргүскен. Ол, малдың бедик продуктулуун чедип алырын хандырып, күш-ажылдың чарыгдалын болгаш продукцияның бот-өртээн дыка кудуладып турар.

Малды баглавайн азырап ажаарын организастаары — анаа-ла бир бөлүүн херек эвес дээрзин сөөлгү чылдарның практиказы ол-ла үеде көргүскен; бо арганы чогуур байдалдарга сагывайн нептереткен черлерде, малдарның продуктулуу дыка кудулаганы көстүп турар.

Хуу ажылдыг тараачын ажыл-агыйларга болуп турганы ышкаш, баглавайн азырап ажаары дээрге чүгле баглаарын чок кылыры болгаш ажаарының бөдүүн байдалдарынче малды шилчидери ол болур дээр бодал ханы частырыг болур.

Бо депшилгелиг хемчег эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннериниң баазазынга, эртемүндезинниг чемгерилгеге, бүдүрүлгениң бүгү чорудулгаларының комплексилиг организациязынга, күш-ажылдың чогумчалыг организациязынга ажыглаттынган дээрзин ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый Министерствозу демдеглээн. Чер-черниң онзагай байдалдарының аайы-биле бүдүн чыл дургузунда баглавайн азырап ажаарын; кышкы үеде фермаларга болгаш чайгы үеде одарларга малды баглавайн азыраарын хереглеп болур. Ынчалза-да бо ийи таварылга мал ажылын өстүрериниң культуразын бедиерин баш бурунгаар тодарадып турар.

Мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазының ниитилештирилгезиниң база эртем шинчилелдериниң түңнелдериниң үндезининге колхозтарга болгаш совхозтарга мыйыстыг бода малды баглавайн азырап ажаарынче шилчидер үеде, кол сорулгаларны болгаш негелделерни сагыыр талазыбиле сүмелер белеткеттинген.

Эге баштайында, ажыл-агыйга белеткел хемчеглерин чорудар. Бүгүле мал зоотехниктиг хемчеглерге доктааттынган чемнер-биле (бир чылда хереглединиң хемчээлинден өскүс эвес) хандыртынган турар ужурлуг.

Малды продуктулуунуң болгаш күш-шыдал байдалының аайы-биле: бедик продуктулуг, ортумак продуктулуг, сүдү соглуг, чаа быжаалаан деп түс-түс бөлүктерге үзер. Баштайгы быжаазын төрээн инектерни саарының тускай бөлүктерин улуг-улуг ажыл-агыйларга ангылаар. Сүт саалдазының кудулаарын болдурбас төлээде, элээн каш хүннериниң иштинде инек чемин шуут-ла аскылардан чиир, чаңгыс черден суг ижер болгаш саалда өрээлинге оларны сүүзүннүг чемнер-биле чемгерер кылдыр чаңчыктырар.

Баглавайн азырап турар үеде инектерни чурум өзугаар хонукта ийи удаа саар. Хонукта үш катап саарын бедик продуктулуг, чаш быжаалыг инектерге ажыглап болур.

Малдарны ажаап кадагалаарының чаа технологиязының үезинде күш-ажылды организастаарының кол хевири — үргүлчүүнүң бүдүрүлге бригадазы, а ооң иштинге — звенолар болур. Саалда тургузуунуң хевириниң аайы-биле бир саанчыга 50 — 60 инекти быжыглаар. Мооң адаанда баш санны фермаларга азырап ажаар кылдыр саналар: Соңгу Кавказка, чүрттүң Европа кезээниң мурнуу болгаш мурнуу-чөөн чүгүнге, а ол ышкаш кур-чер районнарынга — 800 — 1200 инек, Сибирьге болгаш Уралга — 600 — 800, арга-ыяштыг ховулуг, төп районнарга — 400 — 600, соңгу-барыын, соңгу Закавказьениң районнарынга — 200 — 400 инек. Фермаларга быжааларны дөрт айлыңга чедир өстүрерин баш бурунгаар көргөн.

Инектериниң дыштаныр өрээлде турар чериниң шөлү бир баш санынга-ла 4 — 5 дөрбелчин метр кылдыр өөлөөн болур ужурлуг, а чемгерилге черинге ортумаа-биле 3,5—4 дөрбелчин метр болур.

Малды баглавайн азырап ажаарының дуржулгазын түнээри, малчыннарга сүмелер болза мурнакчы технологияже чедиишкинниг киреринге болгаш шиңгээдип алырынга ажыл-агыйларга дузалаар. ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый Министерствозунуң коллегиязының детказаны, мыйыстыг бода малды баглавайн азыраарынче шилчидерде кол-кол сорулгаларны болгаш негелделерни сагыыр талазыбиле сүмелерни чоокку үеде колхозтар болгаш совхозтар алырлар.

(СЭТА-ның корр.).

Гавананың портунда

Совет Эвилели Кубага материал болгаш техниктиг улуг дузаламчыны көргүзүп турар. Хосталганың ортулуунга машиналарны болгаш дериллгени, пөстерни болгаш аъш-чем аймаан ол чедирип берип турар.

Чүүк машиналарын, автомобильдерниң артык кезектерин, көргүлчүнү, алюминияны, хөвөни, саазынны болгаш өске-даа бараанларны чүдүрген «Космонавт» деп совет судно чоокта чаа Гавана портка чеде берген.

ЧУРУКТА: Гавана портта «Космонавт» деп суднодан чүүк машиналарын дүжүрүп турары.

Фото ПРЕНСА—Латина-СЭТА-ныы.

Хүлээлгезин күүседип шыдаар

Доспан Дүдеп Түлүшович чылгычылап ажылдаанындан бээр 14 чыл улажып турар. Доспан Дүлеп «УТКА 25 чылы» совхозтуң сураглыг чылгычыларының бирээзи, ол ажылдап келгениниң чылдарында совхозка 100—100 кулуннарны немей ап, чылгыны өстүрериңге биче эвес үлүүн киирип келген.

1963 чылдың эгезинде малчыннар хуралынга эш Доспан 100 баш төрүүр беден 90 кулунну алырын хүлээнген болгаш 130 баш төрүүр белерин кышты сөмис, хүр ажырып, ам төрээн 76 белериндэн 76 кулунну менди ажаап алган.

Чылгычы Доспан Дүдептиң белери ам-даа оолдап турар болгаш алган хүлээлгезин күүседип шыдаар дээрзинге чигзиниг турбас.

Т. ОЧУР-ООЛ.

МАЛДАН ХӨЙ ПРОДУКТУЛАРНЫ АЛЫР ДЭЭШ

Улуг ажыктыг мал

«Кым-на тевелиг болдур,— ол бүгү тала-биле бай болур»—деп хоочун үлегер сес бар. Эрте-бурунгу үеден бээр Ортаакы Азияның ховуларының болгаш чартык элезинниг чурттарның чону тевениң улуг ажыкдузалыын шак ынчаар үнелеп чорааннар. Теве мал улуг ховуларга болгаш элезинниг черлерге чүнүң-биледаа солуп болбас тыртар күш болур. Теве эң үнелиг дүктү, бедик калориялыг эзтти, сүттү бээр.

Тевениң ажык-дузазының дугайында бурунгу шагның ол үлегер чугаазының үезинден бээр дыка хөй өскерилгелер болган. Улуг элезинниг, суг, оът-сиген чок ховуларда хөй машиналар, улуг күштүг техникалар тыпты берген. Ынчангаш теве дугайында колхозтар, совхозтар сагыш салбайн, ооң бар, чогун-даа тоовастай берген, ооң дугайын малчыннар хуралдарында чугаалавайн, солун-сеткүүлге биживейн, харын-даа күрүнениң мал отчёттарында безин теве дугайында кандыг-даа сан түңнел чок болуп турары хомуданчыг. Ындыг-даа болза бистиң республикада кыштың соогунда, чайның изиинде шоолуг ажаалга чок теве малдың ажыын билип алган колхозтар, совхозтар тевени өстүрүп, ону улуу-биле үнелеп турар. Теве колхозтарга, совхозтарга улуг ажыктыг мал болуп, эвээш эвес орулганы берип турар.

Ынчангаш бистиң Тыва АССР-ниң тевечилери Никита Сергеевич Хрущевтуң теве малды өстүрер дугайында чугаазын канчаар-даа аажок улуг өөрүшкү-биле уткуп алганнар.

Бистиң республикага теве ажылы зът, дүк бүдүрериниң талазы-биле эң чугула курлавыр болур. Тес-Хемниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң зоназында 748 баш тевелиг дөрт ажыл-агыйлар бар. Чоокта чаз тевени моон соңгаар өстүрер дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели тускай доктаалды үндүрүп, тевечилериң ажыл төлевирин дыка бедитиени — теве малды дүрген өстүрерине улуг идигни бээр. Ол доктаал өзугаар бистиң зонада «Тес-Хем» совхозка болгаш «Ак-Зрик» колхозка теве ажылының уксаазын экижидер тускай фермаларны тургузарын айытыан. «Тес-Хем» совхоз бар тевелерин чаңгыс О. Шынаада чыып, саап өөредир хемчегларни ап турар.

Теве малды өстүрериниң чугулазы чаңгыс-ла чижектеи билдине бээр. «Тес-Хем» совхоз бо чылын безин четче эвес түңнелден алырга, теве ажылындан барык 10 муң рубль чыгыы орулганы алган, бир теведен 4,5—5 кг. дүктү кыргаан, ниитиниң чемненилгезинге 3 ажыг тонна теве эдзин киирген, оон аңгыда, малчыннар тыртар кушке хөй тевелерни ажыглап, берге черлерже көжүп, мал чемин сөөртүп, кышкы үеде муңмуң баш малга одар-белчиирни талбыйлап, элээн хөй автомашинаны, тракторну солуп турар. Сөөлгү үеде колхозтарның болгаш совхозтарның малчыннары эки оттуг чайлагларже безин ам-даа көжүп шыдавайн, чүгле автомашина чедер черлерге чайлаглап, теве мал-биле көжүп чайлаглаарынче кичээнгей салбайн турарын чугаалаар херек. Шаанда чайлаглап турган дыка хөй чайлагларны, ынаар автомашина четпес дээш каап, малды от-сиген кызыы черлерде тырып алган турар чорукту демдеглевес аргажок.

Теве малды күрүнениң зът садар планынга киириштир дужаарын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында айыткан. Зөткен чылын Эрзин зоназының колхозтары тевени күрүнеге дужаагаш, 1300 баш хойнуң баш санын камгалап алган, саткан бир тевениң деңзизи ортумаа-биле 500 кг, чамдыктары 800 кг чедип турган.

Тевени өстүрерингe удур чамдык кижилер: теве эвээш төлдү бээр, өзүп көвүдээри үр-дүр дижирлер. Теве ийи чылда бир оолду бээри шын-на. Ленин аттыг колхозтуң теве ажаакчызы эш Ямакчай Даландай 20 төрүүр теведен 20 баш бодаганны, «Тес-Хем» совхозтуң тевечизи эш Мурзукай Мунзук 26 теведен 26, «Ак-Зрик» колхозтуң тевечизи эш Сувак —33 баш бодаганны алган.

Теве — узун назылыг мал болгай, 20—25, харын оон-даа хөй чылдарда ону ажыглап болурун чамдык кижилер билбейн турарлар.

Бистиң Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйларынга тевени өстүрери-биле 4 фермаларны тургузуп эгелээн, ооң иштинден тевениң 2 фермазы уксаа сайзырадырынче угланган турар. Эргелелдиң ажыл-агыйлары 1963 чылда тевениң баш санын 700 ажыг, 1964 чылда 835 баш, 1965 чылда 926 баш, ооң иштинден төрүүр тевени 337 баш чедирер кылдыр планнап турар. Ооң иштинден «Тес-Хем» совхоз 1965 чылда 280 баш, «Ак-Зрик» колхоз 220 баш, «Чаа орук»—210 баш, Ленин аттыг колхоз —156 баш тевелиг турарын чедип алыр дээш демисежип турарлар.

Теве малды ажаап турар кижилерниң ажыл телевириниң дугайын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында тодаргай айыткан болгай. Ындыг турбуже мынчага чедир колхозтар-даа, «Тес-Хем» совхозда оларның ажыл төлевирин эде көрбейн турары дыка четпес. «Чаа орук», Ленин аттыг, «Ак-Зрик» колхозтар болгаш «Тес-Хем» совхоз тевечилериң ажыл төлевирин доп-дораан эде көруп, зонага теве ажылдакчыларының чөвүлел хуралын болгаш семинарын эрттирери эргежок чугула. Үстүнде айыттынган колхозтарга болгаш совхозка тевелерни саап өөредиринче кирип, бир теведен-не ортумаа-биле 300 кг сүттү саап алыр хемчегларни чорудар база зонаның ажыл-агыйлары чылда 70—80 тонна сүттү саап ап болур аргалыг. Тевечилериң ажыл-төлевирин дөртүү разряд өзугаар колхоз, совхоз төлеп бээр. 10 литр сүттү сагганы дээш 1 рубльди, 1кг дүктү кыргып алганда 4 рубль 30 көпеекти, бир хар чедир өстүрүп доруктурган бодаган бүрүзүнге 7 рубль 90 көпеекти болгаш кадарып одарладыр төрүвес тевелерни ажааганы дээш тевечиге кыргып алган 1 кг дүк бүрүзүнге-ле 3 рубль 27 көпеекти төлеп бээр ужурлуг.

Теве болгаш чылгы малды бистиң республика организациялары ам-даа өзулуг үнелевейн турарын айытпайн баар аргажок. Мынчага чедир республиканың статистика органнары болгаш өскө ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу теве биле чылгының база сарлыктың хар-назын аайы-биле сан-түңнелин чаңгыс аай даңзы (форма) өзугаар кылбайн турары элдептиг.

Теве малдың баш санын өстүрериңче, семиртип одарладырынче болгаш ону транспортка шын ажыглаарынче доктаамал контрольду ажыл-агый бүрүзүнге тургузары эргежок чугула.

А. БИЧИЖИН,
Тес-Хемниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальнигиниң бирги оралакчызы.

Биш-Хем районнуң «Тишлелге» колхозунуң мурнакчы саанчыларының бирээзи ХЕПЕ СЕВИЕВНА САТ саанчы ажылынга он үш чыл чедир ажылдап турар. Ажылышке ынак, аңаа улуг сонуургалдыг, биче сеткилдиг бо саанчы колхозчуларның бедик хүндүткелин чаалап алган.

— Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга уткуштур кандыг чедиишкиннерлиг ужурашкан силер?—деп, саанчыдан айтырган бис.

— Бирги чартык чылда инек бүрүзүнден сүт саап аар хүлээлгемни ажыр күүсеткен мен. Ынчалза-даа ону ам-даа эвээш деп санап турар мен. Сорулгам— моон соңгаар оон-даа хөй сүт саар дээш чүткүлдүг ажылдаары...

Сөзү болгаш фотозу М. САЛЧАКТЫЫ.

Ада-иеден хамааржыр

Өг-бүлеге кижизидилге — ол хуу-да херек эвес. Совет ниитилел өзүп орар салгакчыларны шын кижизидиринге улуг кичээнгейни салып турар. Дыка хөй өг-бүлелер боттарының ургларын шын кижизидип, школаның идепкейлиг дузалакчылары боп келгеннер. Степан Лакпар—Тарлаг школазында өөренип турар үш ургларының адазы. Ол өг-бүленің урглары өөредилгезинге, чурумунга болгаш ниитиге ажыктыг күш-ажыл кылырына өскелөрге үлегерлиглер. Улуг уруу 4-кү классты чедиишкинниг өөренип дооскан. Степан Лакпар чүгле бодунуң ургларының кижизидилгезин хайгаарап турар эвес, харын ол ышкаш бодунуң эш-өөрүнүң ургдарыының кижизидилгезинче база кичээнгей салып турар. Өөреникчи Надя Даржаанның ада-иези база кичээнгейлиг кижизидикчилер: уруу эки өөренип, чурумнуг болуп турар. Ол үргүлчү арыг-силиг кеттинген чоруур болгаш бодунуң чаңгыс класс-чылары-биле эптиг-ээлдек. Ада-ие боттары школа-биле быжыг харылзаалыг.

Өг-бүленің кежигүннери найырал чок, харын-даа бот-бодунга маргышкак болза ургга кандыг-даа шын кижизидилге болбас. Өг-бүлеге ниити сонуургал, чүткүл чок чорук ургунуң шын өзүлдезинге багай салдарны чедирер.

Эш Дарый «Өөк» совхозта өг-бүле ээзи. Ооң оглу 3-кү класска ийи чыл өөренгеш, үш дугаар чылында 4-кү классче шилчээн. Ол ам дөртү класста база катап олурупкан. Оглунуң кижизидилгезинче иези бичии-даа сагыш салбас. Ол иени школаже чалаарга келбес, башкылар сүмележип, беседалажырга орта чугаазы чок, маргыжар. Бодунуң оглунуң кижизидикчилеринге шак ындыг хамаарылгазы-биле эш Дарый чүгле бодунуң оглун багай кижизидип турар эвес, харын өскелерге база багай салдарны чедирип турары ол.

Ургларынга каржы, кижизидилге дугайында сагыш салбас, өске-даа ада-иелер база бар. Чижээ, эш Чугина дээрзи хөй ургларның иези. Ол бодунуң өөнүң ээзинге хүндүткел чок, өөнүң ээзи Байыр-оолду эки-бак сөглээр. ургларынга бичии-даа дуза көргүспес, интернатка турган уруу улуг хүнде чана бээрге, ону школаже чорутпайн, харын бичии уруун аргалаткаш турун бээр. Бир эвес уруу ону тоовас болза дараазында келиргe, бажыңындан үндүр сывырар, эттээр, эки-бак сөглээр. Башкыларның сүмезин бо ие тоовас. Ооң уруун класс башкызы үргүлчү боду сүрүп алыр ужурга таваржып келген.

Ада-ие чүгле уруг-дарыының чурумун хайгаараар эвес, харын түңүң-даа мурнунда боттарының хууда чурумун туттунар херек. Шын эвес кижизидилгениң чылдагааннары ада-иениң боттарының частырыглары-биле тайылбырлаттынар.

Х. САНЧАЙ,
Тарлаг 8 чыл школазының башкызы.

Садыг ажылын чурумчутса

«Тишлелге» совхозта аъш-чем садар магазин болгаш ларёк ажылдап турар. Ынчалза-даа ол садыг черлери чурттакчыларның хереглелдерин ыракта-ла чедир хандырып шыдавайн келген. Садыг алыкчы кижи чаңгыс-ла хлеб дээш ийи, үш-даа шакты эрттиргеш, куруг чанар таварылгалар хөй.

Мындыг берге байдалды чайладыр сорулга-биле магазинниң садыгжызын немезе, азы ларёкту чүгле хлеб садар кылдыр эде тургусса эки деп чурттакчылар негеп турарлар.

Ынчангаш чоннуң бо тодаргай саналын рабкоептун баштаар черинден өөренип көөрү черле артык эвес.

Д. КЫРЛЫГ-КАРА.
Таңды район.

Чартык чылдың түңнелдери болгаш сорулгалары

СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Тес-Хем районнуң «Чодураа» көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары чеди чылдың бешки чылы — 1963 чылдың бирги чартыында ажыл-агый талазы-биле багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Колхоз күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде — июнь 25-те күүсеткеш, СЭКП Тыва обкомунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге илеткээн. Эзт, сүт садарының чартык чыл планын чүс-чүс хуу, дүктү 133,8 хуу күүсеткен. Июль 1-де колхоз пландан ажыр 83 центнер сүттү, 150 центнер дүктү немей садып, алган немелде хүлээлгезин база-ла алдарлыы-биле күүсеткен.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш садарының талазы-биле мурнакчы бригадаларның, фермаларның, мурнакчы колхозчуларның саны өзүп турар. Чижээ, Дус-Хөлдүң № 1 хойжу бригадазы (бригадири эш Иван Данзырын) ниитизи-биле эки түңнелдерлиг болган: төрээн 100 баш хойга онааштыр 80 хураганны, бир хойга онааштыр ортумаа-биле 2 кг 470 грамм дүктү алган. Хараал-Тейниң сүт-бараан фермазы (эргелекчизи эш Өнзак) бо чартык чылда база-ла багай эвес ажылдаан. Ферма ниитизи-биле бир инектен-не 582 кг сүттү сагган. Мурнакчыларының одуруунда аныяк саанчылар чоруп турар. Чижээ, Базаан Көккыс бодунга быжыглаан 15 инектериниң бирээзинден-не ортумаа-биле 773 кг сүттү, ол ышкаш мурнакчы саанчы Адыя Хавак — 761 кг сүттү сагган.

Мал ажылында түс-түс мурнакчылар база бар. Оларның чамдыктарын көргүзерге: Дус-Хөлдүң № 1 хойжу бригадазының хойжузу эш Сырат Борис 100 баш хойга онааштыр 98 хураганны менди камгалап алган болгаш доруктурган, бир хойдан-на 3 кг дүктү кыргып алган.

Бригаданың бригадири Иван Данзырын 100 хойга онааштыр 100 хураганны камгалап ап, бир хойдан-на 2,5 кг дүк кыргаан: Болат-оол Оюн, Шавы Балдар-оол, У. Төре-Бады, Девий-оол, Миндин Шулуу дээн ышкаш мурнакчы малчыннарның саны өзүп турар. Инек кадарчылары Серен Шимит, Чооду Баткар олар онаашкан ажылынга кызымак, ак-сеткилдиг ажылдап келгениниң түңнелинде колхозчуларның хүндүткелин чаалап алганнар.

Колхоз бо чылын чер ажылын элээн калбарткан, часкы тарылганың планын бүгү культуралар аайы-биле күүсеткен. Мурнакчы механизаторлар Сувар Окаштай, Минчей Белек-оол, Сыдам-оол Самбуу, Оюн Бара, Долгар Хүлер-оол, Оюн Күзен-оол болгаш оон-даа өскелер хүн нормаларын доктаамал долдур болгаш ажыр күүседип турганнар.

«Чодурааның» тудугжулары эрткен чартык чылда өскелерден база-ла чыдып калбааннар. Дуржулгалыг бригадир эш Адыяның башталгазыбиле элээн хөй тудуг материалдарын белеткээн, чуртталга бажыңнарын, мал кажааларын болгаш өске-даа тудугларны кылгылаан. Чижээ, 15 малчыннар бажыңнарын кладовкалап, крышалаан, 4 санныг чуртталга бажыңнарын туткан, 1000 баш хойнуң ийи чаа кажааларын, 80 баш инекке бир чаа кажаа болгаш оон-даа өске-Тудуг ажылында үр чылдарда доктаамал эки ажылдап турар тудугжулар Укей Шагдыр-оол, К. Аралдин, Сырат Шыдыраа, С. Санчат-оол хүн нормаларын 120 — 130 хуу чедир күүседип, мурнакчылар болганнар.

Колхоз бүдүрүлгезинге киржилгелиг, кызымаккай ажылдап турар әр, херээжен колхозчулар хөй. Хөй кыргыының чүгула кампаниязына херээжен колхозчулар эң-не идепкейлиг ажылдааннар. Чыл бүрүде хөй кыргылдазынга улуг назылыг херээжен колхозчу Коданмай эки ажылдап турар. Ол бо чылын 569 баш хойдан 1308 кг дүктү кыргаан. Ол ышкаш колхозчулар Дензин Андый, Увангур Минчеймаа. Иргит Негей болгаш өскелер-даа эки ажылдааннар.

Үстүнде дээре түңнелдерни чедип алырынга бергелер тургулаан болгаш карак-кызыл күш-ажыл негеттинер деп чүве чугаажок. Бо дээрге малчыннарның, тараажыларның, тудугжуларның, механизаторларның, чоллачыларның, тускай эртемнитлерниң, бүгү колхозчуларның күжениишкиниг күш-ажылының үреттүнели-дир. Колхозта хөй-ниити организациялары, көдээ интеллигенция бо ажыл-хереги эки организастаанар. Колхозта херээженнер чөвүлели (даргазы эш Салзыңмаа) херээжен колхозчуларны эки эвилелдеп шыдаан. Ажылга кызымак, дуржулгалыг удуртукчулар бар. Оларның чижээнге, колхозтуң хову бригадири эш Хураган, хойжу бригаданың бригадири эш Данзырын, тудуг бригадири эш Адыя, ферма эргелекчизи эш Өнзак, зоотехник эш Марчын, ясли эргелекчизи эш Кертий, школа башкылары Чажын-оол, Коданмай, эмчи Дугур олар хамааржыр.

Колхозтуң ажыл-ишчилериниң мурнунда чүгула сорулгалар салдынып турар. Ол чүү дээрге, мал чайлагладыышкының организастыг эрттирери, мал чеминиң белеткелин чорудары болгаш дүүгүт ажаап алышкынынга уткуштур көдээ ажыл-агый техниказының септелгезин доозары болур.

Ч. ШУЛУУ-МААДЫР.
«Чодураа» колхозтуң даргазы.

ФЕРМАНЫҢ КАДАРЧЫЗЫ

Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң Могайда сүт-бараан фермазының одарларында белүк, ала-шокар инектер чаттылдыр өөтаан чоруур. Ол, ОЮН НАТПИТ-ООЛДУҢ кадарганы — колхоз инээ-дир. Кадарчы бодунга быжыглаан инектериниң баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер дээш кызымак ажылдап турар. Ооң ажаалгазында 120 инек бар. Чаш төлү бүрүн алдынган болгаш күш-деңгели шыыран.

Малчын инектериниң одарын үе-шагның аайы-биле планнап алган. Чайын Кужурлуг-Кежигниң одарларынга кадарар. Ол бодунуң чүткүлдүг күш-ажылы-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алган. Малчын 1947 чылдан бээр мал ажылынга ажылдап келген.

Колхоз баштаар чери малчынның чүткүлдүг күш-ажылын үнелеп көргеш, наш удаа Хүндүлел бижик болгаш өртектиг бараан-биле шаңнаан.

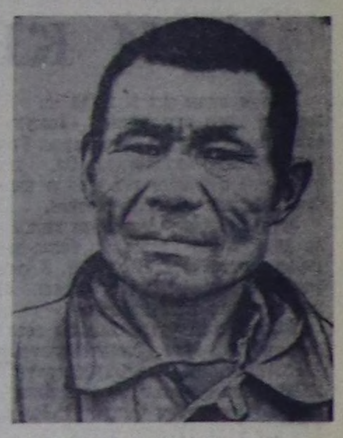

ЧУРУКТА: Оюн Натпит-оол.
Сөзү болгаш фотозу
А. СОДУНАМНЫЫ.

Арга-арыгларга ынакшыл

Арга-арыгларның кижилерге берип турар байлакшылы төттүнмес. Ногаан ыяштар хоорайларның, суурларның кудумчуларын каастап, совет кижилериниң чуртталгазын экижидип турар. Ногаан үнүштерден эмнер кылырындан аңгыда, олар кижилериниң, дириг амытаннарның тынар агаарын кислород-биле долдуруп, каңдаашкынныг изиг хаттардан тараа шөлдерин камгалап турар. Хөй-хөй хемнер арга-арыглардан эгезин ап, ооң үнүштериниң хөлегезинге сугларын бусталыышкындан камгаладып, черниң агаар-бойдузун экижидип турарлар. Арга-арыглар бистиң Төрээн чурттувусту улам чаагайжыдып, кижи бүрүзүн арга-арыгларга ынакшып, ооң ыяш бүрүзүн камгалап, арга-арыглар кижилерге кандыг өөнүктер болуп турар-дыр, оларга ындыг өөнүктер болурунче албадап турар.

Улуг-Хем районнуң Хендерге эге школаның директору Болат Думатович Сагды арга-арыгларга дыка-ла ынак кижи, оларның дугайында сагыш-човаашкын ооң чуртталгазының херээ апарган, өртке удур ажылды чурттакчы чонну ортузунга калбартып турар. Ооң удуртулгазы-биле школада экитурачы өрт дружинаны тургустунган. Дружинаның командири школаның эки өөреникчизи Андрей Бады, ооң бирги дузалакчылары Маадыр-оол Чоидар, Лиза Кенден, Мезерек Чечек олар. Кааа-ла өрт болу бээрдир, бо дружина орта бир дугаарында-ла чеде берген турар. Ак-Тал суурнуң чоогунда суурга өрт өөскүп кыва берген.

Өрт камгалалының ужар-чүүл баазазының парашютчулары орта дүжүп келгеш-ле, Болат Думатович дружинаны-биле өрттү өжүрүп турарын көрүп кааннар. Удаааанда өрт өжүртүнген. Өртчү-парашютчулар эки-турачы дружинага өөрүп четтиргенин илереткен.

Болат Думатович дружинаны-биле кады чоруурун үргүлчү көрүп болур. Ол бодунуң шынчы дузалакчыларынга чоргаарланып, оларга тываның арга-арыгларының, оларның төөгүзүнүң, улус ажыл-агыйынга ажык-дузазының дугайында бо-ла чугаалай берген чоруур. Арга-ыяш камгалалының ажылдакчыларының мурнундан өртке удур могаг-шылаг чок улуг ажылы дээш Болат Думатович Сагдыга өөрүп четтиргенивисти илередип, моон соңгаар-даа улам чедиишкиниг ажылдаарын күзеп турар бис.

И. НОВИК,
Арга-ыяш камгалалының Красноярск ужар-чүүл баазазының инструктору.

Редакцияга чагаалар

Ийи чылда доозулбаан

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунда аъш-чем аймаа садар магазинниң бажыңын колхозчулар 1962 чылдың сентябрь айда-ла туткаш, райпога хүлээдип бергеннер. Ол бажыңның иштики дерилгезин кылыр штукатурлаар, чугайлаар ажылдарны райпо боду чорудар бооп хүлээп алган.

Ынчалза-даа ук бажың ам-даа чедир кылдынмаан. Колхозчуларга аъш-чем аймаа садар магазинни ажыдар талазы-биле хуучулар хуралынын шиитпирин райпонуң удуртукчулары чүге күүсетпейн турар ирги?

Ч. СЕРЕН.

Аргыжылгада шаптыктар

РАСПИСАНИЕНИ ЭДЕ КӨРЗЕ

Бистиң чурттувуста эртем болгаш техника дыка дүрген сайзыраан турар. Ынчангаш аът, шары хамаан чок, харын-даа машиналар-биле безин ырак черлерже чорувас апарган, а самолёт-биле ужудуп чоруп турар. Бо бүгүге чон өөрүп четтиргенин илергейлеп, ам-даа улам сайзыразын деп йөрээл салып турары чөптүг.

Кажан херек дээнде Мөңгүн-Тайгадан ушкаш Москваже чаңгыс-ла хүн ужудуп чеде бээр, а бир эвес ол аразын хемчээр болза 6,8 муң ажыг километрлер-ле болгай. Ындыг болза-даа бистиң республиканың агаар оруктарында таарыштыр кылып болур чамдык күүлдерни таарыштыр кылбайн турарын чугаалаар херек. Эн ыланғыя Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга аразында агаар оруу-биле харылзаада четпестер бар. Мөңгүн-Тайгаже самолёт неделяда үш ужар деп расписаниеде көрдүнген, а херек кырында докталтаан чурум ёзугаар чаңгыс-даа катап ужуп көрбээн. Ооң уламындан, пассажирлер 8—19 хонуктарда самолёт маналр ужурга таварлажып турар. Эрткен чылдың августа Бай-Тайгага болган район сессиязынга чораан Мөңгүн-Тайганың төлөөлери 9 хонукта самолёт маналр.

Ам бо байдал экиживейн, харын дорайтап турар. Кызыл аэропорттуң эргелели Мөңгүн-Тайга биле Кызыл аразынга тургустунган расписаниени сагыырын пассажирлер негеп турар.

О. ООРЖАК.

* * *

Барыын-Хемчик районнуң Тээли суур-биле «Мурнакчы» колхозтуң төвү Булуң суур аразының оруу «Тээли» совхозта, «Мурнакчы» колхозта болгаш Тээлиниң школалар, албан организация черлериниң кол оруу болур. Бо оруктан токпак ыыш, чудук сөөрткен машиналар кыш, чай чок үзүк чок шуужуп турар, а күскү үеде тараа сөөрткен машиналар дүн-хүн чок маңнажып туруптар. Хөй организацияларның хүн бүрү ажыглалында турып турар бо оруктуң байдалы багай. Тээли суурдан үнген дораан-на аңдарып каан шөл-биле машина хаптар, удаткан чок машина онгарларга чаңнайнып, ханы арыктарны оожум ырбааладып кежип, арай деп-ле чүткүп чоруп турар. Тээли суурнуң кыдыындан эгелээш Чаңгыс-Терек ховузун кежилдир 15 километр—орук ындыг Тээлиден Даг-Ужу деп черге чедир «Тээли» совхозтуң тараа шөлү калбарган. Ында тараа суттарыкчылары сугну орук дургаар аксып, оруктуг үреп турар.

Б. БАРБА.

СЭТА-ныҥ дыҥнадыглары

Эртемниҥ кол күштерин — кол угланыышкыннарже

МОСКВА. (СЭТА). СЭКП-ниҥ Программазында айыткан аажок улуг сорулгаларны улустуҥ болгаш партияныҥ эҥ хүндүлүг онаалгазы кылдыр совет эртемденнер хүлээп алган. Оларны канчаар күүседип, күштерни канчаар каттыштырар болгаш оларны эртем шинчилелдериниҥ кол угланыышкыннарынче канчаар боттандырар дугайында чугаа ССРЭ-ниҥ Эртемнер академиязының хуралынга болган.

«Эртем болгаш идеологтуг амыдырал» деп делгереҥгей ылеткелди хуралга Эртемнер академиязыныҥ оралакчы президентизи академик **Н. Н. Федосеев** кылган.

ССРЭ-ниҥ Эртемнер академиязыныҥ ниити хуралы чамдык организастыг айтырыгларны чугаалажып көргеи.

ССРЭ-ниҥ Эртемнер академиязыныҥ чаа уставын болгаш чаа тургузуун бадылаан. Эртемниҥ кол угланыышкыннарын удуртур болгаш эртемниҥ чаҥгыс ол-ла адырында ажылдап турар эртемденнерни каттыштырып турар тускайжыткан салбырларны ССРЭ-ниҥ Эртемнер академиязында тургускан.

Академияныҥ составынга 15 салбырларны: математика; ниити физика; ядролуг физика; энергетиканыҥ физика-техниктиг айтырыглары; чер дугайында эртем; башкарылганыҥ механиги болгаш чорудулгалары; ниити болгаш техниктиг химия; органиктиг эвес материалдарныҥ физика-химиязы болгаш технологиязы; биохимия, биофизика болгаш идепкейлиг каттыжыышкыннарныҥ физиологиязы; физиология; ниити биология; төөгү; философия болгаш эрге; экономика; литература болгаш дыл — мындыг салбырларны ниити хурал бадылаан.

Академияныҥ салбырларыныҥ болгаш эртем албан черлериниҥ ажылын удуртур кылдыр ССРЭ-ниҥ Эртемнер академиязыныҥ президиуму физика-техниктиг болгаш математика эртемнериниҥ секциязы, химия-технологтуг болгаш биология эртемнериҥ секциязы, ниити эртемнериҥ секциязы — президиумныҥ мындыг үш секцияларын база тургускан.

Академияныҥ чаа уставын ёзугаар академияга соҥгулданы дөрт чылда бир удаа чорудар. Уставтыҥ бо үүлү-биле холбаштыр ниити хурал академияныҥ президентизин, оралакчы президентилерин, салбырларныҥ академик-секретарларын болгаш президиумныҥ өске-даа кежигүннерин дөрт чыл хуусаа-биле соҥгаан.

Академияныҥ президентизинге академик **М. В. Келдыш** соҥгуттурган.

Оралакчы президентилерге академиктер **В. А. Кириллин, М. А. Лаврентьев, М. Д. Миллионщиков, Н. Н. Семенов, П. Н. Федосеев** олар соҥгуттурганнар.

Ниити хуралга Эртемнер академиязыныҥ президентизи **М. В. Келдыш** чүве чугаалаан.

Совет улустуҥ дузаламчызы

Чоокта чаа Чөөн Пакистанныҥ мурнуу эриинге күштүг шуурган делгем районну хоозуратган. Чаягаар болган халаптарныҥ түннелинде 10.000 хире кижи өлген, чүс-чүс муҥ кижи эт-хөреҥги чок арткан. Харылзааныҥ болгаш амыдырал хандырылганыҥ херектелдери үрелген. Чамдык черлерде халдавырлыг аарыглар тыптып келген.

ССРЭ-ниҥ Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелдериниҥ Эвилелиниҥ күүскому, гуманныг чоруктуҥ принциптерин удуртулга болдурбушаан, Чөөн Пакистанныҥ качыгдаан чонунга материалдыг дузаламчы көргүзер деп шиитпирни хүлээп алган. ССРЭ-нин Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелдериниҥ Эвилелиниҥ күүскомунуҥ дараазы профессор Г. А. Митерев Пакистанныҥ Кызыл Крест ниитилелинге телеграмма чорудуп, Пакистанныҥ улузунга ханы сагышсеткил каттыштырылгазын ында илергейлеп, Совет Кызыл Крест 1000 рубль түннүг эм аймаан болгаш 7.000 рубль ниити түннүг үш муҥ метр өөстү тускай самолёт-биле Чөөн Пакистанче чорудар деп турарын дыннаткан.

АЛДАРЛЫГ ЧЫЛ ОЮНГА

ГАВАНА. (СЭТА). Куба улус бодунуҥ эҥ улуг революсчу байырлалдарының бирээзи — Монкада казарманы маадырлыг штурмнаанының 10 чыл болур оюн байырлалдыы-биле демдеглеп өрттириринге белеткенип турар. Ол штурм болза Батистаныҥ ханныг диктатуразынга удур Фидель Кастрога баштаткан куба патриоттарныҥ чепсектиг демиселиниҥ эгези болган.

Хосталга ортулуу бодунуҥ июль 26-да байырлалын чаа күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуурунга белеткенип турар. Бо хүннерде бүгү чурта хуралдар эртип, ол кайгамчык хүнге алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерни ол хуралдарга ажылчы чоннар ап турар. Идик үлетпүрүнүҥ ажылдакчылары июль айда чуртка бир миллион эжеш идиктерни бээрин хүлээнген. Июльдуҥ баштайгы хүнүнде-ле олар 50 муҥ ажыг эжеш идикти бүдүрген болгаш хүн планын 25 хуу ажыг күүсеткен. Кубаныҥ көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери чигир тростниктериниҥ шөлдеринде ажылды июль 26-да доозар дээш демисежип турар.

Аденниҥ хуу-салымын чон шиитпирлээр ужурлуг

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуҥ хайгааралы-биле хоойлужудулга чөвүлелинге соҥгулданы чорударыныҥ аргазы-биле бот-шиитпирлеттинер чоруукка бодунуҥ эргезин боттандырар арганы Аденниҥ чонунга хандырып бээрин Каттышкан Нациялар Организациязынга КНО-нуҥ Аден талазы-биле тускай белеткел комитеди сүмелээн. Аденде политиктиг хоруг-даттырганнарны хостап үндүрерин болгаш Аден протекторатта бактаап турар эмираттарныҥ чонунга удур дерзин үүлгедиглерни соксадырын белеткел комитеди Англияга база дааскан.

КНО-нуҥ колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чоруукту тыпсыр дугайында Декларациязынга дүүштүр КНО-нуҥ тускай комиссиязын ол районда байдалды хынап көөрү-биле Аденче чоруткан турган. Ындыг болза-даа англи колониалисчи эрге-чагыргалар ук комиссияныҥ ажыл-чорудулгазы Англияныҥ иштики херектеринге холгаарлаашкын болур дээр чылдак-биле ол комиссияны Аденниҥ девискээринче киирбейн барган. Ынчангаш комиссия КАР-га, Йеменге, Саудиия Аравияга болгаш Иракка баары-биле кызыгаарлаттынар ужурга таварышкан.

Шилиндек мөгелер, эрткен аъттар

Аът чарыжы

Аът чарыштырар черже баар дээн кижилериҥ агымы ол хүн дыка эрте эгелээн. Автобустар доктаар черлерде кижилер бөлүк-бөлүү-биле эөлчег манап турган. Автобустар, чиик машиналар, мотоциклдер Кызыл хоорайныҥ адазаче чүс-чүүү-биле шуужуп чоруп-ла, чоруп-ла турган. Чадаг тергелиг кижилер безин орук дургаар шуушкак, бурунгаар-ла, бурунгаар далажып бар чорааннар. Чарыштырган аъттар көөр дээн кижилер ол хире хөй болган.

Аът чарыштырар черде кижи дээрге кизирт, машина козурт. Ында бүү-ле чүве байырлалдыг шинчи кирген. Хөгжүм чаҥыланган, каткы-чугаа диҥмиттелген. Аъш-чем садыглаан буфеттер безин дыка хөй, ак-ак халаттарлыг садыгжылар чонга эптиг-ээлдээ-биле бараан болуп турган.

Республиканыҥ аът чарыжыныҥ маргылдаазы чогуур шагында эгелээн. Бир дугаарында 10 километр черге районнардан шилиттинип келген 28 үүгүрүк аъттарны чарыштырган.

Чарыштырган аъттарныҥ бараяны кайы ыракта-ла көстүп кээрге, бүгү чоннуҥ кичээнгейи ында барган. Чогум кайы районнуҥ, кайы колхозунуҥ азы совхозунуҥ аъды мурнунда чоруп олурар дээрзин тодарадып билири берге турган. Мурнунда чоруп олурган аъттарныҥ бараяны көстүр. Элээн чоокшулап келзе-ле мурнунда ийи доруг, кара — үш аът мырыҥай сүрүштүр маҥнап олурганнар.

10 километриҥ бо чарыжынга Таҥды районнуҥ «Элегес» совхозунуҥ доруг аъды (мунукчузу Түлүш Дампыл-оол) эртип келген, ооҥ соондан ол-ла совхозтуҥ база-ла доруг аъды (мунукчузу Хуурак Чаш-оол) келген. Бир дугаарында эртип келген аът 10 километрге 13 минута 20 секундада маҥнап келген болган. Ийи дугаарындан келген аът оон чүгле 10 секунда озалдап келген. Үш дугаар черни Тес-Хем районнуҥ «Тес-Хем» совхозунуҥ аъды (мунукчузу Кызыл-оол) келген, дөрт дугаарында Таҥды районнуҥ «Тнилелге» совхозунуҥ аъды (мунукчузу Ондар Ширинин-оол) келген, бешки черни базала «Тес-Хем» совхозтуҥ аъды (мунукчузу Маадыр-оол) алган. Ынчангаш бо беш аът шаҥналда кирген, оларныҥ мунукчуларын өртектиг бараяннар-биле шаҥнаан.

Ооҥ соонда 2400 метрге орлов уксааныҥ челер аъттарын чиик тергеге тергелээш челдирген. Ол маргылдаага Каа-Хем районнуҥ «Октябрь 30 чылы» колхозунуҥ Желанный дээр шолалыг кара аъды (мунукчузу Т. Иконников) база Бин-Хем районнуҥ «Искра» колхозунуҥ Ласточка дээр шолалыг аъды (мунукчузу Миков) эки түҥнелди көргүзүп, тиилекчилер болганнар.

База-ла орлов уксааныҥ челер аъттарын чиик тергеге тергелээш 1600 метр дистанцияга чарыштырган. Аҥаа бир дугаарында Каа-Хем районнуҥ «Кызыл тук» колхозунуҥ Зефир дээр шолалыг аъды (мунукчузу М. Калинин) эртип келген.

Буденный уксааныҥ үүгүрүк аъттарын 3200 метр дистанцияга терге чокка чарыштырган. Аҥаа бир дугаарында Каа-Хем районнуҥ «Октябрь 30 чылы» колхозунуҥ Макарко дээр шолалыг аъды (мунукчузу В. Казаков) эрткен. Ол-ла уксааныҥ үүгүрүк аъттарын 2400 метр дистанцияга чарыштырган. Аҥаа бир дугаарында «Өөк» совхозтуҥ Каурый дээр шолалыг аъды (мунукчузу В. Потапенко) эртип келген. Ийи дугаарын Каа-Хем районнуҥ «Кызыл тук» колхозунуҥ Храмун дээр шолалыг аъды (мунукчузу М. Исидеев) келген. Ол-ла дистанцияга «Өөк» совхозтуҥ Булат дээр шолалыг аъды (мунукчузу В. Григорьев) эки түҥнелди көргүскен. Ол-ла дистанцияныҥ бешки бөлүүнге «Элегес» совхозтуҥ Байкал дээр шолалыг аъды (мунукчузу Маадыр-оол) эртип келген.

Үш аътты тергеге кожуп алган 1600 метр дистанцияга чарыштырганы көрүкчүлериҥ соиуургалын хайныктырган. Ол дистанцияныҥ бирги бөлүүнге Таҥды районунда дуржулга станциязының Подарак, Бурел, Волга дээр шолалыг кошкан үш аъды (башкарыкчызы М. Евсиенко) эртип келген. Ийиги черни «Элегес» совхозтуҥ кошкан үш аъды (башкарыкчызы А. Филиппов) алган. Дараазында ол-ла дистанцияныҥ ийиги бөлүүнге чарыштырган кошкан аъттардан бирги черни Бин-Хем районнуҥ «Кызыл тараачын» колхозунуҥ үш аъды (башкарыкчызы эш Смирнов) тиилекчи болган. Ийиги черни Каа-Хем районнуҥ үш аъды (башкарыкчызы Калинин) алган.

Бо үстүнде дистанцияларга тиилекчи болуп, эки түҥнелди көргүскен аъттарныҥ мунукчуларынга өртектиг шаҥналдарны тывыскан.

Республиканыҥ аът чарыжыныҥ маргылдаазынга чүгле Таҥды, Бин-Хем, Каа-Хем, Улуг-Хем, Тес-Хем районнарындан үүгүрүк, челер аъттары киришкен. Өске районнар бо чугула маргылдаага чаҥгыс-даа үүгүрүк аъттар киириштирбээн.

Республиканыҥ аът спортунуҥ бо маргылдаазынга дыка хөй кижилер чарыштырган аъттарны эки мунуп билир талазы-биле улуг мергежилдиин, боттарыныҥ аваангыр-капшагай спортчу мергежилдерин көргүскен. Ылаҥгыя 10 километрге чарыштырган аъттарныҥ мунукчулары шупту-ла бичии оолдар. Ол оолдар көрүкчүлериҥ кайгап магадаашкыныҥ хайныктырганнар.

Үүгүрүк болгаш челер аъттарны чарыштырар чорук тыва улуска шаг-шаандан бээр туруп келген улуг чаҥчыл. Сөөлгү каш чылларда спорттуҥ бо национал хевири уттундуруп бар чыткаш, ам ооҥ база катап хөгжүп олурары дыка эки-дир. Аът чарыштырар чорукту республиканыҥ бүгү районнарынга доктаамал чорудуп, спорттуҥ бо чугула хевирин улам-на бедик деҥнелге чедир сайзырадып, челер, үүгүрүк аъттарны хөйү-биле илередип тывары дыка-ла күзенчиг-дир.

Т. САЯН-ООЛ.

Чуруктарда: (оҥ талазында) 10 километрге чарыштырган аъттарныҥ шилиндектериниҥ ушта халыже бергени. (Солагай талазында) чиик тергеге тергелээш 2400 метр дистанцияга чарыштырган аъттар чарыш үезинде.

Фотолары **С. ФЕОКТИСТОВТУҤ.**

Начыннарныҥ аразында чаа аттар

Республиканыҥ бо чылгы Наадымынга турасказаттынган чанчыл болган хүреш маргылдаазы июль 7-де 16 шак турда эгелээр турган. 2 — 3 шак бурунгаар-ла Гастелло аттыг культура болгаш дыштанылга парыгынын хүреш шөлүн көрүкчүлер доллдур олурупкан. Кижипин хөйүнге хүреш стадионунда олут безин чедиишпес, эдлеп алган өрнун алыспазыбиле харын-даа ол өйде сидиредир чаап келген суккур чаъста безин көк суг апаргыже олургулаар көрүкчүлер кайы хөй турган.

Шилиндек 64 мөгени чыскаапкан. Хөгжүмнүҥ хөглүг үнү дагжап үнери билек, олар шупту черни сиртиледи девип үнгеш, көрүкчүлериҥ мурнунга ёзулап, деҥмектерин часкагылаап, таваар кылыйты ужуп чораан эзирлерзиг, дедир турган черинче девип чорупканнар.

Мөге салыкчылары баштайгы ужуражырларны кыйгырып үнген. Борта Куулар Даржаа (Кызыл), Сат Борбак (Тес-Хем) оларныҥ онагларын кагылааны арыг болгаш чараш болган. Ийиги салыгдан эгелээш хүрештиҥ көрүштүү чидигленип келгени-биле көрүкчүлериҥ сонуургалы бедип келген. Ынчан Владимир Крипан (Барыын-Хемчик) биле Куулар Шагдыр-оолдуҥ (Өвүр) сегиржип алганы чогум-на ындыг байдалга болган. Крипан удурланыкчызын арыг кагган. Чөөн-Хемчик районнуҥ төлөлекчизи Байыр-Белек Кызыл хоорайныҥ мөгези Алексей Кумаяк-биле үр хүрешкен. Ол шыланчыг демисел чүгле үшку салыг безин эгелээш, элээн үр болганда Кумаяктыҥ тиилелгези-биле доозулган.

Үшкү салыгныҥ сөөлүнде сес эҥ шыырак мөге арткан: Куулар Даржаа, Алексей Кумаяк (Кызыл), Монгуш Доржу, Владимир Крипан (Барыын-Хемчик), Ондар Кошкар-оол, Монгуш Чикчаа (Чөөн-Хемчик), Ховалыг Ашак-оол (Таҥды), Куулар Даш-оол (Өвүр). Барыын-Хемчик райондан келген аныяк мөге Монгуш Доржунуҥ ады эрткен чылдан эгелеп-ле хүрешке хандыкшылдыларга билдинип эгелээн. Бо маргылдаага ол бодунуҥ арга талазы-биле мергежилинин улам бедип олурарын база катап бадыткаан. Бо удаада ол республика чемпиону чораан Алексей Кумаякты ынак аргазын ажыглап, буттааш арыг октап алган. Ол ышкаш К. Даржаа, В. Крипан, О. Кошкар-оол олар боттарыныҥ онагларын маргыш чок арыг дүжүргүлээш, финалга үнгеннер.

Ондар Кошкар-оол бо удаада Владимир Крипанга таваржы бергеш, ону арыг тиилээн, а Монгуш Доржу удурланыкчызы Куулар Даржааныҥ чазыын ажыглап, база катап бодунуҥ ынак аргазын ажыглааш, октап алган.

Шүүлдеге үнген ийи мөгеден О. Кошкар-оол кайы-даа тала-биле ажыг болуп, шүглүп үнген. Эрткен чылын ол РСФСР-ниҥ Чөөн-Сибирь зоназында областныҥ, автономнуг республикаларныҥ национал спорт талазы-биле Кызылга болуп эрткен маргылдаазынга бодунуҥ деҥзизинге бурят хүрештин чемпиону атты ол чедип алган.

Хүреш эгелээринде бичии мурнуу чарыында бис Ондар Кастыкович биле хүреш талазы-биле бо маргылдаанын дугайында кыска беседа кылган бис.

— Бо удаада көдээниҥ спортчулары шыырак белеткелдиг болганын черле мактавас аргажок. Кызыл-Мажалык АТК-зынын чолаачызы мөге В. Крипан, Өвүр районда «Торгалыг» колхозтуҥ чолаачызы, аныяк мөге Куулар Даш-оол, Чөөн-Хемчик районнуҥ «Октябрь 30 чылы» колхозунуҥ колхозчузу Монгуш Чикчаа олар болгаш өскелер-даа эки хүрештилер. Ам дараазында болур ужуражыышкынга чедир эки белеткенип албас болза, оларныҥ бирээзинге алаш чадавас-тыр! — деп эш Кошкар-оол шүглүп үнгениниҥ сөөлүнде беседазынга чугаалаан.

Бо маргылдааны организастаарында көзүлген четпестерни база демдеглеп каар ужурлуг бис. Бир дугаарында, стадионга мөгелер олурар майгынны кагары, туктар кадаары чергелиг белеткел ажылдарын мырынай кес кырынга келгеш кылган. Мөгелериҥ деҥзизин будуллуруп, катап-катап шүүлде кылып турганындан 64 кижиниҥ орнунга 66 кижини киргениниҥ хүрешке будулгаазын үйүп турган. Харын даа чамдык мөгелериҥ характеристиказын чазыглыг хөреткилей бээр турганы черле четпес. Чижээ, А. Кумаякты, К. Тодоону, А. Аижини «республиканыҥ каш дапкыр чемпиону чораан» деп чарлаан, шынында Кумаяк чаҥгыс катап чемпион чораан, Тодоо чаҥгыс катап чемпион ат алган. А. Аижи республика маргылдаазынга чүгле эрткен чылын чедиишкинниг хүреш кен болгай.

Шүглүп үнген болгаш ужуурлешкен мөгелерге «Урожай» спорт экитура ниитилелиниҥ кубогун болгаш өртектиг белеткерни тывыскылаан, ол ышкаш 1—8-ке чедир черлерни алгылааннарга мактал биҥиктерни база тывыскан.

О. НАМЧЫЛАК.

Республиканыҥ көдээ ажыл-агый ажылдакчыларыныҥ чөвүлел хуралынга келген малчыннарга хоорайныҥ бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниҥ киржикчилери болгаш национал театрныҥ артистери солун концерт көргүскеннер. **Чуруктта:** хоорайныҥ ниити ыр болуу.

Фото **В. ЛУТКОВТУУ.**

ИЙИ КЫРГАН АҤЧЫНЫҤ ОЛЧАЗЫ

Хоочун аҥчы Ак Мырлаа ам 63 харлыг, ооҥ ады чүгле Тожунуҥ «Май 1» колхозунда эвес, харын бүгү республикада билдингир. Ол, чыл бүрүде-ле күрүнеге хөй түннүг чымчак алдынны белеткеп келген.

Эрткен аҥныыр сезонунда киш биле диҥ ховар турган болза-даа, төрээн колхозунга 20 кишти, 3 дырбактыгны, 2 адыгны болгаш 50 ажыг диинни ол дужааган.

Кажар аҥчы чүгле кышкы сезонда аннаары-биле кызыгаарлаттынмайн, ниитинин малынын, оранныҥ аҥ-мециниҥ хоралыг дайзыны — араатан бөрүлерни чылдың кайы-даа үезинде база узуткап турар.

Чоокта чаа ол бодунуҥ хоочун аҥчы эжи 70 харлыг Кол Чыдыг-оол-биле ийилээ аныяндан бээр аннап өскени — Чаваш тайгаларының Шөөнниг мөөстеринче бөрү оолдары дилеп, кады аниаарын дугурушкан. Ол мөөстериниҥ бир-ле черинде оваланган аҥ сөөгүнүн, чамдык черлерде бөрүнүҥ базып каан истериниҥ дугайында медээни аҥаа барып чораан аныяк аҥчылар Довурак Биче-оол биле Седип алышкыларнын чугаазындан эскерип кааннар.

Олар ийи хондур чораан, баар дээн черинге чеде берген. Кежээ одаанга чемненип олурда, быскан хар чаап келген.

— Ис кезер кижилерге, биске бо хар дыка-ла таарымчалыг-дыр, кайы хиреде чоруур бис? — деп, Ак Мырлаа айтырган.

— Дан бажында бөрү үҥгүрүнге чыдар эвес, бөрзектеринге чем эккеп бөөр дээш, димзенип чоруп каар-ла болгай. Хүн үнүп келгиже чедир манаар херек...

— Ол-даа шын, эмин эртир эртелээн херек чок, бөрүнүҥ үҥгүрүнге кирер өйүн маназа эки...

Аҥчылар ынчаар чугаалажып хонгаш, эртениниҥ таваар тургулап кээрге, дээр аяскан болган. Хүн чаала үнүп орда, одаанга шайлап олура, ийи үкче ис кезип үнерин дугурушканнар.

Дыт дөзүнге чөлеп каан турган боозун алгаш, Ак Мырлаа баштайла базып үнүпкен. Ооҥ соонда Кол Чыдыг-оол бодунуҥ баар дээн черинче база-ла чоруп каан.

Одаандан шоолуг ыравайн бар чыда, кырган Чыдыг-оол бөрүнүҥ изин тып алган. Ис зайы-биле оон ынай чоруп орарга, бичии кырданда үҥгүр бо чыткан. Ашак аҥаа олура дүшкеш, топтап көөрге, ында чаҥыс эвес, харын дөрт үҥгүр бар, оларныҥ бирээзиниҥ иштинче чаа ис кире берген болган. Үҥгүр иштинде бөрзектериҥ ыыт-шимээнин ол база дыннап каан!

Чер кырынга чеден чыл дургузунда чуртап, кол-ла ижи аҥныыр ажылдыг чораан кырган аҥчы боозунуҥ мажызын базар кылдыр белеткээш, бөрүнүҥ үнерин кедеп олурупкан. Дөрт үҥгүрүнүҥ кайызындандаа үнери магат чок чүве төлөөде, оларныҥ шуптузун хайгаараары ындыг-ла белен эвес, оон-биле кады, аныяндаазынга бодааргa, карактарыныҥ бүлүртүҥ апарганын ол база билинген.

«Араатанны үҥгүрден халыттайн, туда кадарып шыдааным бо эвес бе, ам чүнү канчаарын эжим-биле сүмележир аргалыг болдум» — деп, ол иштинде өөрүвүшаан, үҥгүрлер аастарынче кырган улам-на кезе кайгап орда, Мырлаа чеде хонуп келген.

Кажар аҥчылар ийилээ сүмелеҥкен соонда, Чыдыг-оол боозун тутпушаан, ол-ла черинге олурган, а Мырлаа чудуктар сөөртүп эккелгеш, үҥгүрлериҥ аастарын дуглап, олардан үү-даа үнүп шыдавас кылдыр быжыглап туруп берген. Ис кирген үҥгүрүнүҥ аксын ынчаар дуглааш, ону улун шет-биле чукшуурга, араатан ында хырыгайындыр ырланып, шет ужун үзе-чаза тыртыкылап эгелээн. Ону ук үҥгүрден ынчаар чукшуп үндүреринин бергезин аҥчылар билирлер...

Ам канчаарыл?

— Бирээвис одаага баргаш, чер казар чепсектерни эккелбээже хоржок-тур. Чүү-даа болза, сенден аныяк кижи мен чоруп көрейн, сен бо үҥгүрлерни эки кадарып көр, каржыланган араатан кастынып, чаза булгап үнер чадавас, шимээнин эки дыдваалап, бижээнни база үштүп алгаш олур! — деп, чагааш, Мырлаа одагже базып бадып каан.

Аҥчы үҥгүрлерни кадарып орарга, араатанныҥ шимээни ам билдиртпээн, чүгле бөрзектериҥ ыыт-шимээни дыннаалып турган.

Элээн болганда, балды, хүүрээн аъдында дергилээн, Ак Мырлаа чедип келген.

— Үҥгүрүнүҥ үстүнден ол казыптарывыска, бөрү көстүр боор — деп, эжинге ол чугаалаан.

Аҥчылар бөрүнүҥ үнүп болур черлерин эөлчежип кедевишаан, үҥгүр кырын бир шак иштинде казып кээрге, онгар ам-на ойлу берген. Караҥгы үҥгүрүнүҥ хажыызында араатанныҥ булу куураарып көстү берген.

— Кым ааарыл?..

— Караан көскү кижи сен... Че!..

Мырлаа бир адарга, араатан шимчеш-даа дивээн.

— Карабин оъгундан эртер шаа кайда боор, өлдү ыйнаан, көстүп чыткан будундан ушта шелип эккел ашак...

Чыдыг-оол бөрүнүҥ даванындан барып сегирип алырга, араатан ырланган дег болган, ооҥ холун дыргактары-биле тайыс тепкен.

Өлбээн-дир мон, кулугурну, амна аадырам дээнзиг, Мырлаа ону ийи удаа улай дааштаарга, ооҥ көстүп чыткан даваны ам-на шөйлү берген.

— Ам-на өлдү ыйнаан — дээш, курун ора тыртыкаш, балыын шарыттынып турган Чыдыг-оол ирей солагай холу-биле ушта тыртып эккээрге, бөрүнүҥ тыны үзүлген болган.

Аҥчыларныҥ демисели ооҥ-биле доозулбаан. Ында үҥгүр иштинде чиринейнчип чыдар бөрзектер база бар. Мырлаа үҥгүр иштинче холун сукаш, бөрзектерни бирээлеп, ийилеп үндүр октап-ла турган. Сан 8-ке чедип чорда, үҥгүрүнүҥ мурнуу талазындан шимээн база дынналган. Чыдыг-оол ында үҥгүр аксы дуглаан чудукту ушта тыртыкаш, ийи бөрзекти база ужулган.

К. КУМАЯН.

ЭЗИРИК КИЖИНИҤ СУГГА КИРЕРИ - ДҮШКЕНИ ОЛ

Эзирик кижиниҥ сугга эштирин болгаш хемелээрин база хемеге бичии уруглар олуртуп алгаш селгүүстээрин шыҥгыы хоруп турар.

Эзирик кижилер бодун туттуп шыдавас болгаш чоруп орар уг-шиин эки билбес болур.

Сугга эштип, хемелеп чораан, тенектенир болгаш баштактанып чорукту, сугже кижилерни күшбиле киир идерин болдурбаҥар.

Эзирик кижиге — «далай безин дискекке четпес сыык ышкаш болгулаар», ындыг болза-даа ол дээрге чүгле арагачыларныҥ хоозун бодалы-дыр.

Сугга озал-ондактыг таварылгаларныҥ чылдагааны ол.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҤ ДОСААФ САНИТАРЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

АГААР БОЛУР

Бөгүн республикага булуттагылаан каан турар хүн болур, республиканыҥ чамдык черлеринге кыска чаашкыннар болур, республикага болгаш Кызылга диҥмирээшкин болуп магат чок. Хат өй-тавында. Агаарныҥ температуразы: республикага — 22—27, а Кызылга — 25—27 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Алдын дулгуур» 10, 12, «Ингури хемниҥ эриктеринде» 2, «Даарта келиҥер» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Компаньерос» 11.15, 1.15, «Ийилээн эрлер-дир бис» 5.15, 9.15, «Кадыг-дошкун аҥылал» 3-15, 7.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Алдын Диш» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кандыг-даа өртенбиле» 1.15, «Тудушкан реакция» 3.15, 9.15, «Ынакшыл болгаш ийиги ужудукчу» 5.15, 7.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҤ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажыҥ № 3. телефоннары: Редакторнуҥ 24 — 63, редакторнуҥ оралакчыларынын 35 — 24, 25 — 38, идеология киргизиниҥ 37 — 13, харыысалгалыг секретарынын 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин болгаш партийжи амыдырал киргизиниҥ 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезинин болгаш партийжи амыдырал киргизиниҥ 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киргизиниҥ 21 — 27, Информация киргизиниҥ 20—60, бухгалтерияныҥ 31—75, корректорларныҥ 21 — 47, солун келбейн баргада 32 — 75 телефонче доҥгаар.

ТС—01265. Чагыг № 122. Культура министерствозунуҥ типографиязы